

Євген ЛУНЬО

*кандидат філологічних наук
науковий співробітник відділу фольклористики
Інституту народознавства
Національної академії наук України,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1543-7008>
e-mail: lunyoe@gmail.com*

НАРОДНО-ОПОВІДНА ТРАДИЦІЯ ПРО ЗНИЩЕННЯ ПОЛЬСЬКОЇ КОЛОНІЇ ПИШІВКА ВЕСНОЮ 1944 РОКУ

Досліджено, як українська народно-оповідна традиція у різножанрових записах початку ХХІ ст. відображає й осмислює одну з численних подій польсько-українського збройного конфлікту 1940-х років на західноукраїнських землях – знищення українським збройним підпіллям весною 1944 р. польської колонії Пишівка. Констатовано, що народна епічна пам'ять українців відтворює подію шістдесятилітньої давності досить виразно, в різних аспектах і численних деталях.

Зазначено, що осмислення оповідною традицією знищення Пишівки відбувається у двох площинах – суспільно-політичній, мілітарній, з одного боку, й християнсько-моральній, гуманістичній – з іншого. При цьому вони не завжди виступають у своїй чистій окремій сутності: або одна, або інша. Простежено із розповідей, що в одного оповідача вони можуть органічно поєднуватися із певним домінуванням тієї чи іншої складової. Констатовано, що оповідачі суспільно-політичного скерування – передовсім учасники й очевидці, відображали й осмислювали конкретну подію знищення Пишівки в ширшому аспекті польсько-українського протистояння під впливом інформації про ворожий намір поляків стосовно їхнього села, а також розповідей про попередні подібні польські акції проти українських сіл. Водночас простежено таку тенденцію: що більше оповідачі віддалені від реальностей національно-визвольної боротьби, не були її очевидцями і глибше не цікавляться нею із друкованих чи інших джерел, то більшою мірою їхнє осмислення набирає гуманістично-морального наповнення. Вони щиро сумують через те, що сталося, виявляють підсвідомий комплекс вини і тому концентрують увагу на мирних доброзичливих стосунках до війни, з симпатією говорять про високі морально-духовні якості й вищі господарські успіхи польських колоністів.

Ключові слова: оповідна традиція, польсько-український збройний конфлікт, історична пам'ять, Пишівка, Яворівщина.

До сьогодні між Польщею та Україною на державно-урядовому, суспільно-політичному й науковому рівні все ще не дійшло до цілковитого консенсусу у поглядах на збройний польсько-український конфлікт у 1940-х роках на українських етнічних

землях, які тривалий час були окуповані Польщею. І це попри те, що з обох боків на цю тематику з'явилося немало публікацій. У теперішній геополітичній ситуації, коли Україні Росія, окупувавши частину територій, нав'язала збройний конфлікт – так звану гібридну війну, нашій державі важливо мати партнерські перспективні взаємини зі своїм західним сусідом Польщею. Тому-то на сьогодні залишається актуальним досягнення з поляками на широкому рівні спільної думки в питанні історичної пам'яті, передовсім згаданого збройного протистояння. Адже взаєморозуміння й тісніша співпраця допоможуть обом державам успішно вирішувати складні проблеми, що ставить перед ними теперішня геополітична ситуація в Європі та й взагалі у світі.

Дослідження історичних подій є справою передовсім історичної науки. Водночас вагомий потенціал у цьому має і фольклористика, адже усна народна творчість з її специфічною властивістю масового й перманентного побутування охоплює найрізноманітніші, оригінальні сторони і нюанси суспільного буття, особливо ті, які не можуть бути відображені в історичних документах. Фольклористичний аспект у дослідженні й осмисленні історичних явищ і подій дає змогу відкрити їхні нові й цікаві особливості.

Що стосується аналізу українського фольклору, зокрема й оповідної традиції про польсько-українське збройне протистояння у 40-х роках ХХ ст., то цією темою до нас майже ніхто не займався. Лише нещодавно наші колеги з відділу фольклористики Інституту народознавства Марина Демедюк, Марія Качмар і Оксана Чікало розпочали дослідження польсько-українського збройного протистояння на Волині.

Автор на основі власних записів пісенного фольклору опублікував статті «Сатира на іноземних поневолювачів у гаївках новотворах ХХ ст.»¹, «Політична сатира у гаївках ХХ століття»², «Польська антирадянська фольклорна сатира в українському середовищі»³, «Сатира на польських поневолювачів у стрілецьких піснях»⁴, «Сатирична рецепція комуністичної Польщі у повстанській пісні «Гей у Москві»⁵, «Стереотип польських окупантів в українських народних піснях міжвоєнного періоду»⁶, «Сатирична візія комуністичної Польщі у повстанському пісенному фольклорі»⁷. Перелічені публікації хоча безпосередньо й не стосуються збройного конфлікту, проте надзвичайно важливі і для істориків, і для фольклористів, оскільки виразно висвітлюють суспільно-політичне, ідеологічне, економічне й культурне підґрунтя цього явища; презентують ідейно-художні засоби й морально-етичні принципи відображення й осмислення в оповідній традиції самої події – об'єкта дослідження

¹ Луньо Є. Сатира на іноземних поневолювачів у гаївках новотворах ХХ ст. Визвольний шлях (Київ). 2005. Кн. 4 (685). С. 76–95.

² Луньо Є. Політична сатира у гаївках ХХ століття Вісник Львівського університету. Серія філологічна. Львів, 2006. Вип. 37. С. 130–145.

³ Луньо Є. Польська антирадянська фольклорна сатира в українському середовищі Народознавчі зошити (Львів). 2009. № 5–6. С. 608–621.

⁴ Луньо Є. Сатира на польських поневолювачів у стрілецьких піснях. Міфологія і фольклор (Львів). 2010. № 2 (6). С. 46–55.

⁵ Луньо Є. Сатирична рецепція комуністичної Польщі у повстанській пісні «Гей у Москві». Проблеми слов'янознавства: міжвід. наук. зб. Львів, 2011. Вип. 60. С. 287–294.

⁶ Луньо Є. Стереотип польських окупантів в українських народних піснях міжвоєнного періоду. Український визвольний рух: наук. зб. Львів, 2011. Зб. № 15. С. 49–61.

⁷ Луньо Є. Там само.

цієї статті – через різножанрові народно-епічні розповіді про знищення польської колонії Пишівка. Адже збройне протистояння – це з обох боків фаза радикального за історично зумовленими формами й методами вирішення усіх наболілих за попередні десятиліття питань і проблем українсько-польських стосунків.

У процесі об'ємного фольклористичного проекту польових досліджень «Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників і очевидців» – над ним працюємо вже понад двадцять років й опублікували два томи матеріалів. Том 1 стосується сіл Наконечне Перше і Наконечне Друге⁸, том 2 – міста Яворова⁹, а решта матеріалів у домашньому архіві очікують виходу у світ – ми записали велику кількість розповідей про українсько-польські стосунки у I пол. XX ст., серед іншого і про збройне протистояння у 1940-х роках. На основі цієї оригінальної джерельної бази автор у форматі об'ємних статей надрукував дослідження «Українсько-польські стосунки під час німецько-польської війни 1939 р. в оповідній традиції Яворівщини»¹⁰, «Оповідна традиція Яворівщини про українсько-польські стосунки під час німецько-польської війни 1939 р.»¹¹, «Радянський вивіз польських колоністів із Західної України 1940 р. в оповідній традиції українців»¹², «Депортація українців Надсяння в УРСР у оповідній традиції Яворівщини»¹³. У цих статтях теж подано генезис польсько-українського збройного протистояння, що, своєю чергою, сприяє глибшому проникненню у його суспільно-політичну й ідейно-смыслову сутність.

З доповіддю про знищення с. Пишівка ми виступили на III Всеукраїнській науково-практичній конференції «Український визвольний рух першої половини XX ст.: краєзнавчі контексти» (до 90-річчя створення Організації українських націоналістів та 110-річчя від дня народження Степана Бандери) (м. Дрогобич, 8 листопада 2019 р.): «Знищення польської колонії Пишівка навесні 1944 р. у відображенні й осмисленні народно-оповідної традиції»¹⁴. У ній в межах регламентованого часу зупинилися лише

⁸ Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / запис. і упоряд. Є. Луцько. Львів: Літопис, 2005. Т. 1: Наконечне Перше. Наконечне Друге. 576 с. + XXXII с.

⁹ Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців / запис. і упоряд. Є. Луцько. Львів: Растр-7, 2015. Т. 2: Яворів. 1080 с.

¹⁰ Луцько Є. Українсько-польські стосунки під час німецько-польської війни 1939 р. в оповідній традиції Яворівщини. Український визвольний рух. Львів, 2016. Зб. 21. С. 5–18.

¹¹ Луцько Є. Оповідна традиція Яворівщини про українсько-польські стосунки під час німецько-польської війни 1939 р. Українсько-польсько-єврейські взаємини у Східній Галичині (перша половина XX ст.): вибрані питання: / за ред. В. Галика. Дрогобич: Посвіт, 2018. С. 193–213.

¹² Луцько Є. Радянський вивіз польських колоністів із Західної України 1940 р. в оповідній традиції українців. Масовая репресія ў СССР у гістарычных даследаваннях і калектыўнай памяці: навуковы зб. / пад рэд. А. Смаленчука, О. Кондратюк. Мінск: Выдавец Зміцер Колас, 2018. С. 410–430.

¹³ Луцько Є. Депортація українців Надсяння в УРСР у оповідній традиції Яворівщини. Суспільно-історична та політико-правова оцінка тотального виселення українців з етнічних земель Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Любачівщини, Західної Бойківщини у 1944–1951 рр.: зб. наук. праць. Львів: Левада. 2018. С. 236–245.

¹⁴ Луцько Є. Знищення польської колонії Пишівка навесні 1944 р. у відображенні й осмисленні народно-оповідної традиції. Проблеми гуманітарних наук: збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія історична. 2019. № 2. (44). С. 221–252.

на головних питаннях, адже не було змоги проаналізувати значну частину оригінальних джерельних матеріалів. Опісля ми записали про ліквідацію цього села ще низку цінних розповідей, які допомагають глибше проникнути в суть цієї трагічної події.

У запропонованій статті ставимо за мету дослідити, як українська народно-оповідна традиція у записах кінця ХХ – початку ХХІ ст. відображає й осмислює одну з численних подій зазначеного вище конфлікту – знищення українським збройним підпіллям весною 1944 р. польської колонії Пишівка. Вважаємо доцільним заглянути у творчу лабораторію розповідей на цю тематику, відстежити мотивацію й імпульси їхнього виникнення, динаміку побутування; спробувати виділити компонент суб'єктивний – привнесений оповідачами художній вимисел, та об'єктивний – безпосереднє відображення історичної реальності, висвітлити їхню органічну єдність.

Методологічна основа – метод герменевтики як мистецтво розуміння текстуального дискурсу, а також як коментування та інтерпретація мистецького твору шляхом розумово-аналітичного й інтуїтивного осягнення його художнього смислу.

Село Пишівка було польською колонією в колишньому Яворівському повіті. За Австро-Угорщини це було поселення австрійських колоністів Реберг, за народним переказом, їх поселив тут сам цісар Франц Йосиф після своєї поїздки Галичиною. У 1914 р. всі австрійці звідти виїхали (очевидно, перед наступом російської армії), а десь через два-три роки колонію зайняли поляки. У 1927 р. колишню назву Реберг замінено на Пишівка – на честь першого багаторічного польського солтиса Пиша. Це виразний приклад, як польська влада для полонізації окупованих українських земель використовувала топоніміку. За народним переказом, до війни у Пишівці було до сорока господарів, стояло тридцять шість чи тридцять вісім хат. Згідно зі статистичними даними на 1.01.1939 р., населення Пишівки становило 210 осіб, всі польської національності¹⁵.

Локальна народно-оповідна традиція про спалення Пишівки є доволі об'ємною і відзначається перманентною динамікою побутування. Адже навіть через понад сімдесят років у сусідньому селі Сарни на цю тему ми записали розповіді – народні оповідання й перекази від близько десятка респондентів. Також маємо розповіді із сусідніх до Пишівки сіл: Мельники, Любині, Сарнівська Воля. Кілька наших оповідачів – особи старшого віку, учасники й очевидці події, інші – середнього віку, переказують те, що чули від батьків чи інших літніх людей. Така ситуація має свої об'єктивні й суб'єктивні причини, які простежимо в процесі подальшого дослідження наших матеріалів.

Найперше проаналізуємо розповідь безпосереднього учасника цієї збройної акції, наведемо її повністю: «Перша наша акція, на яку пішло більшість хлопців, була на Пишівку. То польське село там, коло Мельників, ми його тоді спалили. То було в 1944 році на весну, чи не в польську Великодну п'ятницю. Акцією керував «Цяпка», сам з Іваніків, великий був організатор.

Були ми там хлопці переважно з Першого, з Другого Наконечного, були там ще, напевно, з Бунова і з інших сіл. Всіх могло нас бути, може, десь трийцять. Ми в двох хатах на Іваніках ночували, були через день, а ввечері пішли на Пишівку. А ще скорше в Наконечнім нам дали зброю, кожен вже тримав карабін вдома. Якихось вишкочів зі стрільби ми ще не проводили, але кожен вже менше-більше вмів обходитися зі зброєю, хто був при війську польським, хто при вершусах, одні другим підказували.

¹⁵ Луцько Є. Депортація українців Надсяння в УРСР... С. 31.

Ми дістали розказ обкружити село і підпалити. Чи воно мало багато хат, я не знаю, бо перед тим ніколи в ньому не бував, а тоді вночі теж не можна було всьо вздріти. Але, видно, чи полякам вже дав хтось знати, чи самі щось причували, що має бути на них напад, іно що там дуже мало людей було, частина перед тим втікли. Побили їх тоді ми мало що, вони навіть не ставили якоїсь оборони. Ми просто підпалили село з кількох сторін, трохи постріляли, забралися і пішли. На рано ми вже були в себе вдома»¹⁶.

Значимо, що цей текст взято із широкого контексту – об'ємної розповіді про особисту участь у збройній боротьбі ОУН і УПА, поранення, арешт, слідство, табір. І ця розповідь про минуле майже вісімдесятилітнього чоловіка ведеться не просто як механічне відтворення з пам'яті колишніх подій, а крізь призму їхнього осмислення з позицій цьогочасного його світобачення й морально-етичних принципів. Примітно, що порівняно з розповіддю про участь у боях з московським військом розповідь про напад на Пишівку є досить стисненою, схематично-інформативною та сухою, беземоційною. І це тому, що йдеться не про бій зі збройним відділом ворога, а про каральну акцію проти загалом польського населення. Хоча з великою імовірністю там мала перебувати боївка чи відділ польської Армії Крайової. З власного досвіду знаємо, що учасники збройного підпілля й вояки УПА не надто охоче розповідали нам про свою особисту участь у каральних діях. Хай якою необхідною чи справедливою була акція, як-от знищення сексотів, зрадників – все ж це не бій із нарівні озброєним ворогом, де є однаковий шанс вбити чи бути вбитим, каральні операції в моральному плані не роблять честі воякові. У народній традиції вони не є виявом героїзму і слави – цих найбільших військових чеснот. Звідси й ідейно-тематичний зміст аналізованої розповіді.

Як особа похилого віку, оповідач не замовчує цієї події, бо правда, хоч і з гірким присмаком, для нього є вагомою моральною цінністю, і зрештою ні перед Богом, ні перед історією її не приховаєш. Він не вникає у конкретні причини й мотиви цього нападу, а передовсім констатує факт і в узагальнено-особовій формі описує окремі дії їхнього кущового самооборонного відділу. Заразом оповідач змальовує себе як дисциплінованого військового, який без обговорення й сумнівів виконує наказ: «Ми дістали розказ обкружити село і підпалити». Досить скупю, сухо й, так би мовити, невинно описує і безпосередню акцію: «Ми просто підпалили село з кількох сторін, трохи постріляли, забралися і пішли». І при цьому оповідач уникає драстичних сцен, яких у цій ситуації просто не могло не бути. Адже горіло ціле село з людьми, які, заскочені пожежею зненацька, намагалися якомсь рятуватись. Також горіла живцем худоба, коні, свині, яких здебільшого не встигали відв'язати і випустити зі стайні. Якщо припустити, що оповідач цього не бачив, то не чути не міг, бо страшний рев худоби й іржання коней чули в сусідніх селах. Очевидно, учасник акції свідомо чи підсвідомо не бажає про це говорити через моральний дискомфорт, почуття вини за знищення мирних людей та їхнього майна.

Психоемоційний комплекс вини, вважаємо, спонукав оповідача акцентувати увагу на жертвах з польського боку, а власне, на його думку, мізерній кількості саме вбитих. Він підкріплює це доволі правдоподібним припущенням, що якась частина поляків задалегідь покинула село. Значимо, що питання загиблих жителів

¹⁶ Яворівщина у повстанській боротьбі... Т. 1. С. 170–171.

Пишівки, їхньої кількості, є одним з основних в оповідній традиції. При це говорять приблизно й узагальнено, у широкому, від малого до великого, кількісному діапазоні. Конкретніше про це йтиметься далі. Зазначимо, що точну кількість жертв у Пишівці подає польський історик Гжегож Мотика (Grzegorz Motyka), він вважає, що внаслідок нападу українського збройного формування 7 квітня 1944 р. на Пишівку загинули 52 особи поляків, які головно згоріли у вогні чи вчаділи від диму, а також знищено 45 господарств¹⁷. Отож, якщо відштовхуватись від попередньо наведених статистичних даних на 1.01.1939 р., то в Пишівці загинула приблизно четверта частина жителів. Інформація, почерпнута в Г. Мотики, важлива для глибшого аналізу розповідей українців. Найперше вона підтверджує сказане в тексті, що від куль повстанців загинуло небагато людей. Можна припустити, що вбили передовсім тих поляків-мужчин, хто у відчаї пробував чинити якийсь стихійний опір. Бо, за твердженням оповідача, якогось організованого збройного опору нападники не зустріли.

Відносно мала кількість застрелених жертв спричинена ще й іншими обставинами. Основна з них мала політичний характер і виводилася із тогочасної суспільно-політичної ситуації – кризи у переговорах між польським та українським національно-визвольними рухами про кордон між їхніми майбутніми державами. Польський еміграційний уряд у березні 1943 р. заявив, що ніколи не відмовиться від так званих східних територій Польщі, тобто від загарбаних у минулому українських етнічних земель. Як наслідок, ОУН-Б восени 1943 р. вирішила за допомогою УПА «очистити» терени майбутньої Української держави від поляків, витіснивши їх за Буг і Сян. У листопаді було поширено відозви до всього польського населення під загрозою смерті переселитися за Буг і Сян¹⁸.

Зрозуміло, що польське керівництво виступало проти цього переселення, бо ж саме польське населення було базою їхнього партизанського руху – відділів АК. Водночас польська людність на українських етнічних землях мала слугувати політичним аргументом включення цих теренів у Польську державу. Тож українські акції (і досліджувана нами, й інші) мали на меті передовсім змусити поляків до переселення, а не винищити їх фізично. Застосування ж зброї, можливо, було на пострах реалізацією попередньо оголошеної «загрози смерті».

Потрібно зважати й на те, що цей куц самооборони, по суті, проводив свою першу збройну акцію. Переважна більшість стрільців ще не брала участі ані в боях, ані в каральних діях і не подолала релігійного й морально-етичного бар'єра вбивати людей, ще й не озброєного ворога, а мирних осіб. На Яворівщині, як і взагалі в Галичині, майже в кожному селі проживало щонайменше кілька польських сімей, і українці були з ними в мирних, добросусідських, а навіть і в родинних взаєминах. Убивати їх без конкретної причини, лише тому, що вони були поляками, для звичайної людини ставало надзвичайним психоемоційним потрясінням, викликало крах її моральних принципів і світоглядних цінностей. Ми записали немало різних випадків про те, як українці, ризикуючи життям своєї сім'ї, переховували від знищення боївкою СБ своїх односельчан-поляків. Окремі з них стосуються саме мешканців Пишівки, про що

¹⁷ Motyka G. *Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warszawa: Rytm, 2006. S. 386.

¹⁸ Зашкільняк Л., Крикун М. *Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів*. Львів, 2002. С. 527.

йтиметься далі. Так само зафіксовано розповіді про порятунок поляками від смерті знайомих українців. Все-таки високі гуманістичні християнські цінності в народному середовищі генетично й історично закорінені дуже глибоко й готові виявитися навіть у ситуаціях із загрозою смерті.

Загалом в оповідній традиції питанню людського життя як найбільшої універсальної цінності приділяється особлива увага. Бо ж, говорячи про життя інших, людина водночас думає і про своє, інстинктивно й підсвідомо сприймає його як найбільшу онтологічну цінність. Маємо розповідь про одного національно свідомого, ідейного чоловіка, який через те, що «не міг вбивати», попри загрозу бути знищеним своїми, таки покинув відділ УПА. Інший чоловік розповідав нам, що як солдат радянської армії на фронті, не бажаючи брати на своє сумління чуже життя, спеціально скривив мушку свого карабіна, щоб влучно не стріляв. І хвалився, що на війні він так нікого і не вбив.

Перехід мирної свідомості на воєнну з її «правом» і необхідністю вбивати могли полегшувати і прискорювати певні імпульси, наприклад, особиста помста. Саме так трапилося з керівником акції «Цяпкою», комендантом повітової боївки СБ Ільком Дутком. Оповідна традиція повідомляє, що 7 березня 1944 р. – рівно за місяць до нападу на Пишівку – німецький каральний відділ, який складався з фольксдойчерів-поляків, розлютившись, що не зловили Ілька, замордував його батька, матір, дружину, старшого брата і їхнього кількарічного сина. А брата два чи три дні перед тим схопило й замордувало гестапо. Розповідають, що після цього «Цяпка» не мав до поляків найменшого милосердя.

І все ж, попри гуманістично-моральні нотки, в оповідача як в особи, причетної до партизанського руху, і тому з дещо вищою національною і суспільно-політичною свідомістю, закономірно виразно домінує політично-мілітарне бачення і трактування події як воєнного конфлікту між УПА й АК. Для нього всі поляки – історичні вороги України, які ще з княжих часів загарбали українські землі й дотепер відмовляють українській нації у природному праві на власне національно-державницьке життя. Саме в такому ракурсі формувала масову свідомість у Галичині ідейно-виховна діяльність ОУН, а також «Просвіта», «Сокіл», «Луг» та інші громадсько-культурні товариства. В народному середовищі інтенсивно поширювали культ героїчних предків – козаків, гайдамаків, січових стрільців, – борців за українську ідею та власну державність. Ефективність цього виховання підсилювала реальна національна політика Польської держави з її доволі інтенсивним політичним, економічним, культурним, релігійним гнітом українського населення. Усі ці процеси формування національної свідомості й націоналістичної ідеології серед широких верств українського населення Галичини міжвоєнного періоду широко й різнобічно представлені в оповідній традиції, що потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Розглянута вище розповідь презентує лише один короткий (у межах двох діб), хоча і найтрагічніший етап знищення Пишівки – напад на неї і її спалення. За жанром це народне оповідання, коли оповідач веде мову лише про випадок, у якому сам брав участь чи бачив усе на власні очі.

Тим часом розповіді, які ми записали від жителів сусіднього села Сарни, в жанровому плані більш різноманітні. Це, крім народних оповідань, ще й перекази, а також їхній синтез, за допомогою якого сутність трагедії Пишівки, її причини і наслідки подані глибше й різнобічніше. Тривале й активне побутування оповідної традиції про Пишівку засвідчує, що ця подія мала для мешканців сусідніх українських сіл

потужне резонансне значення. Її інтенсивно обговорювали й осмислювали у вужчому сімейному колі, а також в родинному, громадському середовищі. Для з'ясування й увиразнення суті цієї трагедії залучали до відображення й інші події чи явища, що в розумінні оповідачів були причиново-наслідково пов'язані зі знищенням сусіднього польського села. Хронологічні межі цих так би мовити допоміжних, додатково залучених подій і явищ дуже широкі – від передвоєнного часу і майже до сьогодення.

Оскільки формат статті не передбачає розгорнутого аналізу кожної розповіді зокрема, ми розглянемо їхнє ідейно-тематичне наповнення, органічно поєднане в колективному оповідному процесі.

Одним із найважливіших питань, яке турбувало народне середовище, було: чому, з якої причини знищили польське село. Про це маємо кілька цікавих, інформативних розповідей: «Ту, коло нас, було польське село, називали Пишівка. І ту Пишівку спалили потім українці. Йден поляк був жонатий на Мельниках, там присілок є Мельники, а сам він був з Гнойниць. Не скажу, як він ся писав. І він все ходив з Мельників на Пишівку карти грати. Карти грав, поляки собі тудя-сюда: “Будем палили Серни. – Так там поляки на картах говорили. – Волю Сернівську спалимо. І Мельники спалимо. Спалимо Любині”. ... Самі поляки на тій Пишівці жили, всі затяті. Хтіли то всьо навколо змастити. І той поляк про то розказав на Мельниках, там, де жив. А тоті з Мельників шо роблят – гов, ви не будете палили. Ту так дехто каже, шо то банда приїхала і ту Пишівку спалила. А то партизанка їхала і там на Мельниках остановилася. Вони ся поскаржили на поляків. А ті: “Гов, «спишемо» їх”»¹⁹.

З цієї розповіді виразно бачимо, що спалення Пишівки українськими партизанами мало вимушений випереджувально-оборонний характер. У розумінні оповідача єдиноможливим і цілком справедливим виходом у цій ситуації було застосувати до ворога ним же сплановану акцію, щоб врятувати від знищення українців навколишніх сіл. Оповідач П. Дуда бачить і осмислює подію, як і його попередник О. Хархаліс, у політично-мілітарній площині: це була воєнна операція проти ворога, щобільше – ворога-окупанта, який збирався винищувати українців на їхній землі.

Та водночас як релігійна особа старшого віку оповідач не може бути як на підсвідомому, так і на свідомому рівні вільним від християнських і народно-традиційних моральних принципів. Сталася до того не бачена жахлива подія: спалення разом з людьми цілого польського села. Щоб якось аргументувати необхідність цієї акції, зняти з українських нападників можливі звинувачення у безпідставному масовому знищенні людей, він акцентує увагу на тому, як саме українці дізналися, що поляки готуються їх знищити. І відбулося це у формі щасливого випадку, гей би сама доля чи Бог попередили українців.

Наскільки це твердження спирається на реальну основу, чи це художня фікція з метою вмотивувати потребу нападу, судити важко. З одного боку, розповідь досить логічна й переконлива, може бути цілком достовірною. Принаймні на той час українське та польське підпілля стежили за діями одне одного. З іншого боку – аналогічну версію ми записали про причину нападу українських повстанців і спалення на Яворівщині 7 квітня 1944 р. ще однієї польської колонії Мосберг, що була за тридцять кілометрів від Пишівки. Там теж українці випадково почули, як поляки між собою

¹⁹ Записав Євген Лунонь 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла, 1935 р. н. *Приватний архів Є. Луноня, м. Яворів.*

нахвалялися, що, мовляв, ми ще з'їмо великоднє яйце, а вони, українці, вже ні. То ж цілком можливо, що, плануючи каральні акції, підпілля навмисне розпустило такі чутки з метою аргументування для населення причин свого жорстокого вчинку.

Хай там як, ця інформація поширилася в народному середовищі, її сприймали як цілком достовірну. Про це свідчить принаймні те, що у с. Сарни ми записали ще два її варіанти дещо зміненої форми. В одному з переказів йдеться: «От, наприклад, казали, що то спалили наші хлопці, бандерівці. Бо десь розвідка дізналася, там якийсь з поляків казав, що ми Серни спалимо на Великдень. І то дійшло до хлопців. А польський Великдень скоріше, то їм то скоріше зробили. Але наскільки то правда, я не можу сказати. Але такі розмови були»²⁰. Узагальнено-особова форма розповіді без покликання на джерела засвідчує, що ця подія взагалі, а зокрема чутка, що поляки заздалегідь готувалися спалити українські села, в локальному народному середовищі мала важливе значення, широке й тривале обговорення. І цілком імовірно, що оповідач дізнався цю інформацію не відразу після трагедії, коли йому було п'ять років, а значно пізніше, вже старшим, коли свідомо прагнув з'ясувати правду про акцію.

Дещо іншу версію про особу, яка попередила й врятувала українців, зустрічаємо в переказі оповідача з сусіднього села з Пишівкою – Мельників. «Там, на Пишівці, повісти, такий Галіняк жив – так все розказували, і я так знаю, бо що то я ще можу пам'ятати – вони, ті Галіняки, мали восьмеро дітей. А ту, на Мельниках, якісь такі були, що пішли в партизанку. Я їх так троха пам'ятаю, тих кавалерів, їх тато мав дванадцятьоро дітей, було п'ять хлопців і решта дівки. Чи Грядовий, чи як вони ся писали, я вже то не можу пам'ятати. І той Галіняк, повісти, якби їм сказав, що Мельники будут палити і Серни. Так во то си люди розказували, що той Галіняк вийшов з тими дітьми, під самим лісом була його хата. То потім, як ми пасли худобу, розказували, що ті з Мельників партизани, брати ті, його з дітьми вирятували, бо він сказав, що будут Мельники палив, і так їх вирятував, розумієте. Бо той Галіняк так чув, що будут палив Мельники і Серни, і сказав їм. То вони його десь зараз вирятували – десь там на Мельники до Миська з тими дітьми забрали. Ше якісь маленькі, гадали, ті діти були»²¹.

Цей переказ поглиблює твердження, що поляки-пишівчани готувалися до нападу на українські села. Те, що інформація надійшла до українців саме від сім'ї Галіняка, вважаємо достовірним фактом. Адже його жінка, як відомо з іншої розповіді, була українокою: «І навіть наші сернівські дівчата..., така Города Ганна вийшла гет заміж за Галіняка, Галіняк того поляка прізвище було, і вони врятувалися тоді, як наші партизани то село спалили»²². Можна припускати, що саме жінка Галіняка, в порозумінні з чоловіком чи ні, з морально-етичних причин і з національної солідарності вирішила попередити своїх про небезпеку. Водночас не могла вона не усвідомлювати як багатодітна матір, що кривава міжнаціональна конфронтація викличе жертви з обох боків, і це становитиме реальну загрозу для її дітей. Ну і те, що українські повстанці

²⁰ Записав Євген Луцько 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Кривка Мирона, 1939 р.н. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

²¹ Записав Євген Луцько 23.19.2019 р. у с. Малнів Мостиського р-ну Львівської обл. від Тимо Анни, 1931 р., уродженки с. Мельники Яворівського р-ну Львівської обл. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

²² Записав Євген Луцько 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни, 1949 р. н. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

врятували усю сім'ю Галіняків, значною мірою можна вважати платою за порятунок від знищення українців.

Так само важливим в ідейно-смісловому плані є наступний переказ із с. Сарни: «За німців ще ся таке стало, що ту Пишівку польську спалили. То було якраз в Великодну п'ятницю польську, бо поляки пекли паски. А то десь звідкись їхали на конях на Пишівку. А ті пишівчани казали: “То ся мало сернівцям стати, то сталося нам”. Шо поляки хтіли сернівців побити і спалити. Так самі ті пишівці казали. Мали там якийсь сейм. Казали, що там на костьолі мали канона поляки. Але поляки си зле не жили зі сернівцями. А хто казав, що поляки хтіли на Серни напасти, я того не віру. Вони си добре жили. Як ті на конях приїхали в Пишівку, зараз вогень розложили. То було ввечір»²³.

Кидається у вічі, що в цьому переказі використано один з найефективніших для оповідної традиції художніх прийомів удостовернення певної інформації – подання її у формі зізнання протилежної сторони, тобто коли людина говорить сама про себе. Адже в традиційному народному сприйнятті в серйозних, важливих нежартівливих ситуаціях самооббріхування – явище вельми рідкісне. А тут, по суті, йдеться про каяття – це позначене сакральністю, сповнене насиченого психоемоційного стану явище, коли людина перед власним сумлінням чи у сповіді перед Богом зізнається у скоєнні якогось зла й визнає свою провину за це. Отож, і сама оповідачка, і її слухачі не мають сумніву, що уцілілі після нападу поляки звинувачують у великій біді самих себе – мовляв, самі отримали те, що готували іншим.

Цікаве тут і переконання оповідачки, що поляки не мали наміру нападати на сусіднє українське село. Навіть переживши всі перипетії й лихоліття воєнного часу, вона так і не змогла перелаштуватися на сприйняття польсько-українського збройного конфлікту крізь призму його суспільно-політичної сутності. Війна, справедлива чи несправедлива, і пов'язані з нею смерть, страждання, руїни для оповідачки є злом, гріхом. І тому домінантне для неї християнське й народно-традиційне світосприйняття це зло засуджує. Вона не може досягнути чи не хоче приймати, що люди здатні переступити через благодать мирних взаємовигідних добросусідських стосунків і вдатися до насильства, руїни, убивства. Звичайна, поважного віку сільська жінка просто не в силі зрозуміти, що цей конфлікт зародився не з побутових, господарських і культурних стосунків двох сіл, а лежав у вищій суспільно-політичній площині – у відстоюванні зі зброєю в руках поляками й українцями своїх національно-державницьких інтересів.

І ще одне не логічне за змістом твердження, що поляки мали на костелі гармату, на нашу думку, могло бути правдивим. Очевидно, оповідачка просто звела воедино дві різні, почуті від інших інформації. Перша – що поляки мали у Пишівці гармату. Друга, яку ми чули й від інших оповідачів, – що під час нападу поляки пробували боронитись із розміщеного на костелі кулемета.

Своє переконання, що поляки з Пишівки першими мали намір палити навколишні українські села, оповідач П. Дуда, крім наведеної вище інформації про підслухану розмову, підтверджує ще двома важливими розповідями. У них йдеться про те, що жителі Пишівки тривалий час накопичували зброю: «Там тих поляків сорок нумерів було на Пишівці. Мали там свого того канона з том люфом, шо коні тягнули. А яким способом вони мали того канона – як в сорок першим році москалів гнали і вони втікали, йден

²³ Записав Євген Луньо 12.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Родич Параскевії, 1928 р. н. *Приватний архів Є. Луня, м. Яворів.*

німець їхав тудиль і тягнув канона кіньми. І тамдилька без Пишівку дорога була. Ну тай поляки влапили того німця, шось там його “списали” і того канона сховали до стодоли десь. А потім і ше якийсь їхав санітарном машином німецьком, сам йден шофер їхав. І вони го там, видно, теж “списали” в тім селі і сховали до шопи, ну, до стодоли ту машину. І як вже потім Пишівку спалили, а тої шопи, видно, не спалили, так Бог дав. І німці ту машину забрали. Вони шукали за нем ше перше, але то війна, де знайдеш»²⁴.

Усвідомлюючи важливість свого твердження, що їхне сусідське польське село ще задалегідь, майже три роки перед тим, використовуючи кожную слухну нагоду, накопичувало зброю, П. Дуда намагається підтвердити достовірність своєї розповіді за допомогою чи не найбільш певного для оповідної традиції способу – представленням деталей, коли і як саме здобували цю зброю. Наведена інформація має важливе значення, адже засвідчує наявність чи щонайменше зародження на початку німецько-московської війни у Пишівці польського національного підпілля. Йшлося не про звичайну стрілецьку зброю, яку, згідно з оповідями, вже під час німецько-польської війни у 1939 р. організовано збирали українські націоналістичні структури для майбутніх воєнних дій, а також звичайні люди для самооборони. Захоплення важкого озброєння – гармати чи військової техніки, автомобіля – не схоже на стихійний вчинок звичайних селян. З великою імовірністю це була задалегідь спланована і добре організована акція, що могла бути під силу особам з певним військовим вишколом і досвідом, а ще й ідейно свідомим. Очевидно, вже тоді в Пишівці згуртувалися місцеві або й з дальших теренів жовніри, які після розгрому не мали змоги дістатися додому й влилися у структуру польського підпілля в цій місцевості.

На підтвердження про певну збройну структуру у Пишівці важливою є і розповідь про високу національну свідомість пишівчан ще у довоєнний час: «Ту, в Сернах, теж жили поляки. Ту був зараз наш сусід поляк. П’ять поляків жило. Ту, в Сернах, ті наші поляки то говорили по-українськи. А там на Пишівці були декотрі такі затяті, то він по-українськи слова не сказав, йно по-польськи. Во так як москаль – він по-українськи не буде гадав, йно по-руски»²⁵.

Відомо, що відновлена Польська держава вже з перших років з метою посилення свого впливу на окупованих західноукраїнських землях активно почала заселяти туди польських колоністів й осадників, надаючи їм відчутні економічні й фінансові преференції. Взамін покладала на колоністів різні обов’язки і завдання зі зміцнення польського елементу серед українського селянства, що також висвітлено в українській оповідній традиції. Так, зокрема, одна оповідачка згадує: «В нашому селі жили і поляки. Спочатку були поляки і добре було, жили з українцями так нічо. Були господарі польські, було то всьо. А пізніше, навіть не можу сказати коли, в яким то році, прийшли колоністи польські. І вони тоді заставили поляків, щоб вони говорили по-польськи. А до того поляки в селі говорили по-українськи, но по-сільськи, як кажут. Але то вже було пізно, вони ся так і не навчили по-польськи говорити»²⁶.

²⁴ Записав Євген Луцьо 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

²⁵ Записав Євген Луцьо 12.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Родич Параскевії...

²⁶ Записав Є. Луцьо 6.07.2014 р. у с-щі Немирів Яворівського р-ну Львівської обл. від Дмитерко Марії, 1923 р. н. уродженки с. Василів Великий, тепер Польща. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

Зрозуміло, що, крім такої очевидної для оповідної традиції діяльності колоністів, була ще й їхня участь у різних патріотичних, політичних, напівмілітарних організаціях і структурах, таємна співпраця з поліцією та ін. Передовсім з цього активного елемента колоністів під час німецької окупації і формувалося на українських етнічних теренах польське національне підпілля і відділи АК. З великою імовірністю саме так відбулося і в Пишівці. На підтвердження наведемо ще одну розповідь П. Дуди: «А ті поляки там мали зброю, мали всьо. Вони в повнім бойовім були. А хто розказував – такий був Паляйко звігий з Сернів, його фамілія Сас Ілько, та вже вмер. А він в того пана Яніцького служив. А пан таким мудрим не давав робити. Той Сас такий не був глупий, але трошка, що пан його мав так за свого. А пан десь гет в Польщу їздив, бо кордон був відкритий, той Сас фірманом був в него і звітам цілу фіру зброї привіз. Він мені то розказував, той Сас, сам лічно розказував. Каже пан до него: “Завези на Пишівку”. І той завіз на Пишівку. Поляк гадає до него: “Ти йди там во гет від фіри, – фіра була накрита бризентом, – йди”. Той пішов гет, вони розгрузили: “Єдзь”. І поїхав він. То той пан, він дав приказ, шоби то всьо так зробити. Так могло бути»²⁷.

Пан Яніцький – це був управитель маєтку дідички с. Сарни пані Луцької, говорили, що і якимсь її дальшим родичем. За розповідями місцевих селян, їхня пані була дуже вороже налаштована проти національно свідомих українців. На підтвердження наведемо одну з кількох наявних у нас розповідей: «Ті Базилевичі були великі господарі на Мельниках. Старий Базилевич мав їх чотири сини. Один з них працював в Краковецькій сільській раді писарем дуже довгий час. А решта всі сини були вчені. ... І як вже четвертий пішов вчитися до гімназії до Яворова, той Михайло, що в Краківці працював. І вона там спитала: “А де Михайло?” – то тато розказав, що пішов вчитися. А вона каже: “То, українці, всі вчать, всі вчать, а хто буде свині пасти?” Так відповіла. “А хто буде свині пасти?”. Дуже вона була вороже до українців настроєна, вона не любила українців»²⁸. Також розповідали, що пані Луцька через свої впливи і зв'язки з владними структурами «вигнала» священника Тадея Камінського за те, що розпочав у селі активну національно-просвітницьку й культурну роботу з парафіянами. «Тоді в трийцять шостому році до нас на парафію прийшов Камінський Тадей і був тільки рік. І він був дуже великий патріот. За Сінкевича нічого такого не говорили, а отець Камінський був дуже великий патріот. Рік тільки був, і пані Луцька його “спрятала”. Бо його погляди, його робота, ті його проповіді не влаштовували паню. Він був за самостійність України. Він був дуже великим українським патріотом. Тай пані його приборала. Розказували, що поляки приїхали його забрали, взагалі заарештували, забрали його до Польщі і там його десь знищили, в тюрмі він там пропав. Він не мав сім'ї, був целібат»²⁹.

Отже, пані Луцька, а разом з нею і її економ пан Яніцький були польськими шовіністами, послідовно втілювали на місці національну політику Польщі з деукраїнізації та полонізації українського населення окупованих західноукраїнських земель. І цю свою діяльність вони чи принаймні пан Яніцький продовжував у цій місцевості в часи німецької окупації. Бо про пані Луцьку у цей період говорять різне. Так, п. Дуда

²⁷ Записав Євген Луньо 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

²⁸ Записав Євген Луньо 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

²⁹ Там само.

розповідає: «А як перший раз москалі прийшли, то пан втік звітий, казали, десь гет в Польщу. А пані не втікла ніде. Пішла на Пишівку і там в йдного мазура була, в поляка була. Може, мала де золото, може гроші, і поляк її тримав. Коли Пишівка горіла, і та пані згоріла, йно ся кости лишили. Так мені розказували тато. А я з трийці п'ятого року, а то в сорок третім-четвертім, то я вже то пам'ятаю. Так шо згоріла та пані, а пан втік в Польщу»³⁰. Проте за іншою народно-оповідною версією пані опинилася у Львові: «А потім, як прийшли москалі і розгромили двір, пані Луцька втікла до нашого священника Борівця і в священника трохи жила. І священник боявся її тримати, бо вона була полька, а він був українець. І він потім десь якось спровадив її до Львова. Вона виїхала до Львова під чужим прізвищем. Працювала в якійсь там десь лікарні, санітаркою працювала. Носила відра з водою, працювала тяжко і під чужим іменем померла. І ніхто не знає, де похована»³¹.

Хай там як, а пан Яніцький, молодший за пані, був активно задіяним у місцево-му польському підпіллі, міг навіть займати там якесь керівне становище. Факт, що він постачав з Польщі сюди на українські терени зброю, на нашу думку, є цілком достовірним. Відомо ж бо, що у зв'язку з можливістю звільнення польських земель радянською армією керівництво АК і лондонський уряд у листопаді 1943 р. схвалили план операції «Бужа», який передбачав, що місцеві органи влади посядуть представники АК і Делегатури в той момент, коли німецькі війська залишали терен, а радянські ще не зайняли його³².

Зрозуміло, що поляки знали про плани ОУН творити на своїх етнічних землях власну державу. А тому дії АК значною мірою були орієнтовані на протистояння зі збройними формаціями і взагалі з українським населенням як основною базою і ресурсом партизанського руху. Проте вважати, що доставлена паном Яніцьким зброя мала бути застосована для нападу на сусідні з Пишівкою українські села, немає конкретних підстав. Та й, як вже йшлося вище, сумнівною є і сама достовірність планування поляками такого нападу.

У селі, віддаленому від Пишівки через одне село, причиною спалення називали відплатну акцію за напади пишівчан на українські села. «Про поляків я вам можу розказати таке. Фактично ота самооборона, шо була в селі, вони як би захищали село, розумієте, повідомляти вразі шось. Таких конкретно нападів на наше село не було. Але було село між Мельниками і Сарнами, ну не село, а хутір польський такий, Пишувка. І з того села, розказували, весь час поляки ходили і нападали на українські села. Ну але зібралися хлопці наші, значить, то вже була партизанка наша, розумієте, і пішли на того село польське. То з того села втікла тільки одна сліпа жінка з дитиною. А решта всьо було знищене. Спалили його чисто, всьо в вогни згоріло. Так говорили люди, і так я вам говорю. І з того часу, розумієте, вже перестали поляки нападати»³³.

³⁰ Записав Євген Луцьо 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

³¹ Записав Євген Луцьо 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

³² Зашкільняк Л., Крикун М. Історія Польщі... С. 524.

³³ Записав Євген Луцьо 5.10.2019 р. у с. Любині Яворівського р-ну Львівської обл. від Купновицького Олексія, 1939 р. н., осв. Вища. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

Зазначимо, що з усіх наявних у нас розповідей це єдине таке звинувачення. Для народного сприйняття, особливо в часи збройного протистояння, воно видається досить правдивим. Підсилює його й логічно-сміслова структура розповіді, виражена у формі причиново-наслідкового зв'язку. Це запевнення, що після знищення польського села напади на українські села припинилися. Хоча близькі сусіди Пишівки стверджують, що там була організована озброєна боївка, про її акції проти українського населення не говорять нічого. Якби вони мали про це хоч якісь відомості, то обов'язково озвучили б їх, адже це стало б важливим аргументом для правомірного знищення польського села. В аналізованому тексті кидається у вічі, що це звинувачення дуже узагальнене й абстрактне, без конкретних відомостей де, коли і як це відбувалося. Припускаємо, що й сам оповідач відчував певний сумнів у достовірності цього звинувачення, й тому, аби перестерегти себе від можливих докорів у поширенні вигадок, неправди, наголосив, що лише повторює почуту від інших інформацію.

Зрозуміло, що записаний нами варіант переказу внаслідок інтенсивного і тривалого побутування зазнав певної трансформації змісту й форми. Він віддалився від конкретики та психоемоційного тла пишівської акції, залишивши тільки констатацію, за що і хто спалив Пишівку. А от логічно-сміслова мотивація цієї події – це вже пізніший витвір. І в його основі інформація про більш інтенсивну й гарячу фазу польсько-українського конфлікту, причому в збірному й узагальненому сприйнятті. Адже до часу знищення Пишівки на Яворівщині якихось масових нападів поляків на українські села не відбувалося, принаймні вони не відображені в оповідній традиції. Зрештою не дуже було їх у цій місцевості й опісля. Проте розгорілися вони дещо пізніше, коли вже комуністична Польща з осені 1944 р. розпочала депортації українського населення з тих українських етнічних територій, що відійшли до неї. Тоді масовий терор: мордування, грабежі і пљондрування майна, поляки використовували як дієвий засіб змусити українців рятуватися втечею на радянський бік³⁴. Найбільш імовірно, що саме інформацію про напади поляків з цього часу і з цих теренів було прилучено до розповіді про Пишівку.

Отож, аналізований переказ – це якраз той випадок, коли, на відміну від історичного паперового документа, фольклорний текст через специфіку свого виникнення й побутування частково, а то й повністю не співвідноситься з історичною правдою. І цей феномен є не просто, як може здаватись історикам, фальшуванням історії, а об'єктивно зумовленим специфікою фольклору як художнього явища художнім вимислом. Зазвичай вправний фольклорист цю невідповідність фольклорного твору з історичною реальністю може побачити й висвітлити його генезис. І заразом такий скоригований художньою специфікою текст не позбавлений історичної значущості, яка, проте, має власний сенс.

Наступним важливим питанням локальної оповідної традиції є з'ясування, хто саме напав на Пишівку і спалив її. Домінує твердження, що це справа рук українських повстанців. Хоча в науковому обігу немає конкретних документів з боку підпілля ОУН про цю подію, немає підстав не вірити наведеній вище розповіді українського повстанця, який особисто брав участь в акції, як зрештою й іншим оповідачам.

Особливість цього питання для місцевого українського населення полягає в тому, що вони осмислюють його в контексті звинувачення з польського боку, ніби

³⁴ Луцько Є. Депортація українців Надсяння в УРСР... С. 239–240.

це справа рук мешканців сусідніх українських сіл, передовсім Сарнів. Конкретніше відображення й осмислення в оповідній традиції цих звинувачень, їхню генезу, динаміку й ідейно-сміслову наповнення розглянемо пізніше. Спочатку проаналізуємо твердження й міркування українських селян про те, хто напав на Пишівку. П. Дуда розповідає: «Поляки гадають, що то такі во наші люди Пишівку спалили. Наші люди ні при чому там. То партизанка з Карпат їхала, остановилася на Мельниках, тай Мельники розказали їм, що така справа»³⁵.

Примітно, що оповідач, підтримуючи основну версію про українських повстанців, намагається заперечити причетність не лише місцевих селян, а й взагалі збройного формування в цій околиці. Це, мовляв, зробили чужі, з дуже далека повстанці, до того ж відділ прибув сюди не для наперед спланованої акції, а заїхав по дорозі з Карпат. Очевидно, підґрунтям для цього твердження слугували відомі оповідачеві пізніші, головню в час переходу німецько-російського фронту, рейди повстанців в Карпати й з Карпат. Зрозуміло, що це художній вимисел оповідача з метою відвернути звинувачення від місцевої людності й у такий спосіб уникнути обіцяної помсти з польського боку. Щоравда, в іншому місці П. Дуда сам себе доповнює, розповідаючи про участь у нападі одного повстанця з Сарнів: «А ту в нас Федика Ілька тата брат, не скажу, як ся називав, він був такий партизан ше на початку. Він, коли Пишівка горіла, був там. І потім був в партизанці, в УПА»³⁶. Все ж чоловіка, про якого йдеться, не можна вважати мирним жителем, адже він був членом збройного формування. Попри певну складову вимислу у розповіді, основне її змістове наповнення відповідає історичній правді, що звичайні українські селяни до нападу на сусіднє польське село зовсім не причетні. Для них це було цілковитою несподіванкою і шоком.

Твердження, що на Пишівку напали українські повстанці, зустрічаємо й у наступному переказі: «Ввечері, так во, як стало смеркати, обкружили то село. Всі казали: “Хто то? Хто то?” А старі люди казали: “Партизанка. Партизанка”. Тай виявляєя, що українська партизанка, що то були хлопці наші. Але видно, що вони мали таке завдання то зробити»³⁷. Цей текст відображає початковий момент нападу, коли ще пожежі не було. І вже тоді окремі мешканці знали, хто оточує сусіднє село. Важко судити, чи мешканців Сарнів заздалегідь повідомили про заплановану повстанську акцію, а чи хтось випадково побачив повстанців в момент розгортання оточення, й, причуваючи біду чи принаймні якусь незвичайну подію, розповів іншим. Зрозуміло, що в цей час мирне населення з тривогою реагувало на появу військових відділів, навіть своїх, бо це в їхньому усвідомленні було пов’язане з можливістю бойових чи каральних дій, а отже, з потенційною загрозою людському життю чи щонайменше втратою майна. Також треба взяти до уваги, що вислів оповідачки «наші хлопці» стосується не конкретно мешканців їхнього села, а в цілому українських повстанців. Це досить поширений в народно-оповідній традиції художній прийом для вираження свого ставлення й оцінки вояків УПА. Так емоційно насичено, з гордістю, любов’ю і пошаною люди називали своє рідне, народне українське військо.

³⁵ Записав Євген Луцьо 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

³⁶ Там само.

³⁷ Записав Євген Луцьо 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

Різними способами відвертає вину від жителів свого села ще одна оповідачка. «Як там ту Пишівку спалили, то поляки так говорили, що так як би наше село зробило. Але то не наші. Потім то взнали. Бо то навіть з Німеччини їхали люди і знали, хто підпалив. Шо то чужий. То їхали так як з Мельників і з тамтого боку від села. ... Такоє гарное село було. Я знаю, чо воно ся вчепило до тих людей? Але то не з Сернів, то, видно, десь якісь заїжджені були. То потім казали, шо там книжка якась вийшла на Наконечнім, і написане є там, хто то. Тай всьо. Там десь хтось ся врятував, але не дуже»³⁸. Із тексту простежуємо, якою резонансною подією знищення Пишівки було для сарнівчан.

Для оповідачки важливо було довести самій собі й усім пишівчанам непричетність і невинність мешканців свого села. Спершу, коли польсько-український конфлікт ще тривав у гарячій фазі, очевидно, для того, щоб не зазнати нападу у відповідь, а пізніше й аж до нашого часу – щоб відстояти моральну репутацію односельчан. Те, що виконавці прибули з протилежного від їхнього села боку, для оповідачки є важливим доказом невинності сарнівчан. Якщо попередні особи вказували на українських повстанців, то вона конкретно про них не говорить, лише наголошує, що це вчинили якісь чужі, заїжджі, а звідки вони і хто, невідомо. Малоімовірно, щоб ця жінка не здогадувалась, коли про це знало майже все село, що це справа рук українських повстанців. Радше вона не хотіла заплямовувати своє українське військо участю в каральній акції, у знищенні мирних цивільних людей. Щоравда, до цих гей би невідомих нападників оповідачка широко виражає негативне ставлення, докоряє за безпідставне, в її розумінні, знищення гарного села. Заразом увиразнює свою зневагу через поширений в народному мовленні художній прийом – говорить про них в однині й середньому роді.

І що особливо цікаве в цьому тексті – згадка про книжку з села Наконечне як важливий аргумент у доказах про непричетність жителів Сарнів до трагедії сусідів. Йдеться про перший том нашого видання «Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців», звідки ми навели першу аналізовану розповідь повстанця про його участь у нападі на Пишівку. Зазначимо, що це не єдиний випадок, коли нам у процесі записування повстанської оповідної традиції переказували інформацію, почерпнуту й по своєму осмислену з обох томів нашої книги.

І цей факт дає підстави висловити кілька важливих міркувань про оповідну традицію. Найперше, що в народному середовищі вона активно побутує до сьогодні. По-друге, оповідна традиція динамічно трансформується відповідно до обставин і залежно від завдань та цілей, які перед нею постають. Може вдаватись до інтеграції з модерними друкованими й електронними засобами масової інформації, черпати від них актуальні для себе відомості і далі відповідно осмислює їх у власному середовищі. Щоправда, не всі модерні джерела інформації «співпрацюють» з оповідною традицією, оскільки через свою централізованість не завжди відповідають тим запитам, що виникають в тих чи тих, більших чи менших колах народного середовища. Та й не до всіх них народна довіра є однакова й беззастережна. Все ж значна частина людей здатна усвідомлювати схильність модерних засобів інформації до маніпулювання масовою свідомістю на користь певних політичних, економічних, культурних, моральних сил чи груп. Отож, оповідна традиція здатна оцінювати пропоновану їй інформацію за критеріями «чужа», «фальшива», «шкідлива» і «своя», правдива»,

³⁸ Записав Євген Луньо 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Щирби Стефанії, 1936 р. н. *Приватний архів Є. Луня, м. Яворів.*

«корисна», інтегруватися передовсім з цією останньою як найбільш потрібною для вирішення актуальних питань. Якщо ж звертає увагу на першу групу інформації, то тільки в ракурсі її критичного осмислення, викриття й заперечення негативного змісту. І як засвідчує наведений вище факт з нашою книгою, саме подібні за тематичним наповненням і народні за своєю сутністю видання, що доволі об'ємно охоплюють епічні розповіді якоїсь локальної території, найперше та найбільше інтегруються в оповідну традицію і далі продовжують там побутувати, тобто позитивно впливати на формування масової свідомості.

Деякі оповідачі послідовно дотримуються лінії, що вони не знають, хто ж насправді спалив Пишівку. Доволі виразно простежується це в наступній розповіді. «То поляки всьо кричали на наше село, що наші їх спалили тай всьо. А то Бог його знає, хто то і що то. “Бандери, бандери”, – потім зачали нас призовати. Ну але ніхто ся дуже не відзивав тай всьо. ... Я не знаю, як то ся там стало, як шо. Не знаю, чи там хто з партизанів з нашого села був, чи ні. Та знаєте, тоди дитина прийшла до хати – зара вигнали, як хтось чужий прийшов або шо, ну і всьо. Але воно ся там стало, бо ми то всьо дуже добре виділи зі свого городу, то далеко не треба йти, ну але хто там і шо, і хто спалив – до дись дня поки шо я не знаю. Поляки гадали, шо то сернівці, а сернівці Богу душу не винні»³⁹.

Вважаємо досить сумнівним, щоб старша жінка зовсім не знала, хто спалив Пишівку, чи щонайменше не чула версії, що це зробили українські повстанці. Проте під впливом звинувачень і докорів з польського боку, про які згадує неодноразово, все ж займає тактику уникнення якоїсь конкретної відповіді, ще й аргументує, чому саме нічого не знає. Основне для неї – запевнити, що її односельчани абсолютно до цього не причетні, щоб у такий спосіб уникнути гніву чи навіть і помсти з боку поляків.

В одному з переказів першого рівня міжпоколінної трансмісії, тобто від матері до доньки, стисло викладено причину знищення Пишівки, а також представлено дві версії про виконавців. «За німців, розказувала моя мама, Пишівку спалили. Кажали, шо поляки мали палити Серни, сернівців. Чула я таку версію, шо то зробили хлопці з Бунова, там були дуже патріотичні, вони спалили Пишівку. А моя мама каже: “Так, так. Та то Ковпак спалив. Він так спалив, аби ворожнеча була між українцями і поляками”»⁴⁰.

Твердження про хлопців, тобто повстанців з села Бунів, у своїй основі історично достовірне. Адже частина вояків кушового відділу самооборони була з цього населеного пункту. Далі є фактом, що саме на тодішньому присілку Бунова Іваниках відділ зібрався й готувався до акції. З цього видно, що молодшого віку оповідачка, крім переказу матері, ширше обізнана з іншими розповідями про цю подію. Що ж до версії про московських партизанів-ковпаківців, то вона, очевидно, виникла на підставі реальної інформації про рейд через Яворівщину на початку 1944 р. загонів Сидора Ковпака у Карпати. Також для оповідної традиції відомо було про базування у цей час російських партизанів на військовому полігоні в північній частині Яворівщини і про те, що вони провокували, передовсім на Волині, протистояння між поляками

³⁹ Записав Євген Луцьо 12.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Фолис Стефанії, 1928 р. н. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

⁴⁰ Записав Євген Луцьо 4.07.2017 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Якимець Марії, 1945 р. н. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

й українцями. Звідси в розумінні матері оповідачки покладання вини на ковпаківців було цілком достовірним, а також мало б ефективно згладити локальний конфлікт, принаймні стримати поляків від відплатної акції.

Важливим чинником, що не лише слугував імпульсом для виникнення, впливав на змістове наповнення, експресивний супровід й особливості функціонування оповідної традиції про спалення Пишівки, були докори й звинувачення з польського боку, передовсім уцілілих пишівчан, що це скоїли жителі сусідніх українських сіл, найбільше Сарнів. І це супроводжувалося погрозами помститися, здійснити відплатні акції. Зрозуміло, що почали виникати вони відразу після трагедії. Окремі з них вже простежувалися у вищенаведених текстах. Інші ж варто представити й проаналізувати нижче.

Із текстів найперше видно, що ці звинувачення сприймали як дуже реальні: якщо українці так вчинили з польськими мирними жителями, то чому поляки не зможуть те саме зробити з ними. Це викликало в українських селян страх за своє життя і життя своїх рідних, підсилений гнітючим враженням, а навіть психоемоційним шоком від побаченого наслідку знищення Пишівки. Згодом люди почали, очевидно, з ініціативи й під керівництвом націоналістичного підпілля, вживати певних організованих заходів для рятування життя й збереження майна. Це виразно ілюструє ось така розповідь: «Про ту Пишівку, про ту всю біду, що там сталося, в нас в селі така чутка була, що пишів'яки казали, то сернівці нас спалили і ми їх спалимо. І наші люди після тих подій всі землянки рили і всі в землянках спали з дітьми малими. І весь час охорона була навколо села, мужчини не спали, іно сторожили. Скільки то тривало, який то період був, я не знаю. Но то було дуже сумно і страшно. Мама як згадує, каже: “Іно худоба прийшла ввечір, ми повидоювали, шось там небудь поїли і вже в ті землянки. А ту дитина заплакала, ту ще шось, – каже, – то так було страшно”. Так мама то оповідала»⁴¹.

Наступна оповідачка поряд з короткою згадкою про страхи перед поляками і ховання на ніч акцентує увагу, що все-таки у їхньому селі обійшлося без дальшого знищення одних одними. «І після того, як Пишівка згоріла, українці боялися поляків, десь на ніч ховалися. Але ніхто нікому нічо не зробив. Поляки ту нікого в селі не вбили, і українці нікого з поляків не вбили. Іно Пишівка згоріла»⁴². Твердження, що пізніше в Сарнах нікого з поляків не вбили, все ж не відповідає дійсності, але детальніше про це пізніше. Можна припускати, що оповідачка про це просто не знала, та ми більше схильні вважати, що вона свідомо не хотіла згадувати про це, аби не давати зайвого приводу вже в теперішній час роздмухувати міжнаціональне протистояння через війну пам'яті.

Подібно люди боялися польських нападів й на ніч ховалися в нехитро облаштованих з підручних засобів криївках у трохи дальшому від Пишівки с. Любині. «Але люди все одно ховалися. Я сам особисто.., во шо я розказував про дуби, шо в нас на подвіру лежали, там між ними ховалися. Бо одні були рівні, а другі були криві, покручені, і там в тих дзюрах між ними було сіно, солома, подушка, там залазили, і ми там спали. Грушка наша, значить, була обставлена тиками, там нанесено соломи, сіна і знов перина і подушка, і там спали-змо вже ці молодші, а там старші спали.

⁴¹ Записав Євген Луньо 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Гораль Любові, 1950 р.н. *Приватний архів Є. Луня, м. Яворів.*

⁴² Записав Євген Луньо 4.07.2017 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Якимець Марії...

Розумієте, во так ми ся ховали. Бабця моя в зимовий період, коли було холодно, на загаті ночувала і пільнувала нас від поляків. Во так було»⁴³.

Оповідач, на той час шестирічний хлопчик, пов'язує ці заходи саме зі страхом через Пишівку, та все ж, на нашу думку, тут він, як і в попередній своїй розповіді, дещо зміщує часові й смислові акценти. Вважаємо, насправді йдеться про організовані націоналістичним підпіллям влітку 1944 р. протипольські самооборонні заходи. Як засвідчує оповідна традиція, це відбувалося по всій Яворівщині, зрештою, як і всюди, де існувала загроза нападів поляків – відділів АК чи звичайних грабіжників. А пов'язаність цього явища саме з Пишівкою, думаємо, викликана великим резонансом, який спалення цього польського села спричинило в навколишніх українських селах.

Те, що страхи українського населення перед можливими нападами поляків були поширені по свій окрузі й трактувались дуже серйозно, засвідчує і розповідь із ще одного, сусіднього з південного боку Пишівки с. Мельники: «Йой, та то в ті часи таке було... Во стріл чути – і люди втікали ночами, ми не ночували вдома, а по Петиках, гет ближче Малнова. Всьо, вже нема нікого вдома, всі втічут на ніч, всьо. Бо впадут і повбивають. Так во си нагану, мене так тягнут, з п'єца стягнули, я заспала-м, і до дїсь дня то пам'ятаю. І на плечі мі вуйко взяли і несут, а я сплю на їх плечах. Так цілими ночами ми всі втікали»⁴⁴.

Зазначимо, що ці звинувачення й докори з польського боку різної інтенсивності тривають і до нині, зазнаючи певної динаміки ідейно-смислового навантаження. Особливо це помітно в період відновленої української державності. Досить виразно простежуємо це в наступній розповіді П. Дуди: «Ті поляки, що ся з Пишівки врятували і є на тамтій стороні, то пам'ятают за то всьо. Приїздят звітам сюда. Недавно во приїздило три поляки. Сюда до Сернів приїхали, питають, хто ше з Волі Сернівської жиє. Тай там розказали, шо во я жию. Тай приїхали до мене, обпиталися як, шо. Тай я кажу: “Шо я знаю, хто вас палив”. Полька каже: “Ми відплатимо. Ми відплатимо. – Каже, – я мала два роки, коли Пишувка горіла, але мені бабка і мамка розказувала всьо. Ми відплатимо тим сернівцям”. Я кажу: “Пані, та з Сернів ніхто не палив. Ніхто не палив, пані, ні з Волі ніхто. Їхала партизанка...”. То десь два роки тому та полька приїздила, казала, шо ше приїде. Ше ми п'ять долярів дала, каже: “На Вам пам'ятку”. Кажу: “Та я Ваших не хочу долярів”. Кинула – та Бог з тобом. І ше раз йдна приїздила. Хлоп приїздив до мене. Каже: “Ви з Сернівської Волі, Ви знаєте, хто палив”. Він, той поляк, теж був з Пишівки. Я кажу: “Я був хлопчиско, де я пам'ятаю хто, шо. Ніч була, як я видів? Шо мені хтось прийшов передав письмо – во дивися во?” А та остатна шо була, то казала: “Ми ше відплатимо селам тим”. А не знати коли, хоч би не...»⁴⁵.

Найперше зазначимо, що ця розповідь дуже виразно ілюструє сучасний, вже періоду української державності процес трактування і спроб розв'язання польсько-українського збройного конфлікту 1940-х років. Хоча тут йдеться про окремих локальний випадок – спалення Пишівки, але в узагальненому плані розповідь значною мірою відображає

⁴³ Записав Євген Луцьо 5.10.2019 р. у с. Любині Яворівського р-ну Львівської обл. від Купновицького Олексія...

⁴⁴ Записав Євген Луцьо 23.19.2019 р. у с. Малнів Мостиського р-ну Львівської обл. від Тимо Анни...

⁴⁵ Записав Євген Луцьо 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

теперішнє ідейно-смісловє наповнення цього процесу з обох боків також на загальнонаціональних і державних рівнях. Домінує, «атакує» польська сторона – вихідці з Пишівки чи їхні родичі або й знайомі. І виступають вони з морально-етичних позицій, апелюючи до гуманістичних, християнських цінностей. Як покривджені чи представники покривджених, у пам'яті яких природно ятрить рана родинної трагедії, вони хочуть свій біль втамувати розкриттям і пізнанням правди. Якщо точніше, хочуть утвердити свою візію цієї правди – мовляв, українське населення жорстоко нищило: стріляло, мордувало, палило ні в чому не винних мирних поляків – своїх сусідів, і українці повинні у всьому зізнатися, визнати себе винними і покаятися. І як бачимо з тексту, для досягнення своєї мети вони вдаються до погроз, обіцяють помститися. Відомо, що саме таких поглядів на польсько-українське протистояння 1940-х років дотримуються польські праворадикальні сили, на їхній основі формують державну, урядову політику польської національної пам'яті й поширюють у свідомості народних мас. Вважаємо, що природні почуття жалю пишівчан за знищеними родичами чи односельцями підсилені й скориговані польськими державно-політичними й громадськими інституціями передовсім у рішуче звинувачувальному напрямку, що винні лише українці, а всі поляки тільки невинні жертви. Про суспільно-політичне підґрунтя конфлікту, про те, що українська нація на своїх споконвічних етнічних, але загарбаних сусідами землях намагалася відбудувати власну національну державу, а поляки їм у цьому заважали, звісно, не йдеться.

Оповідач П. Дуда приймає погляд на подію, який нав'язують йому приїжджі поляки. Якщо раніше він розповідав нам про постачання у Пишівку зброї, про намір її мешканців напасти на сусідні українські села, тобто трактував акцію українських повстанців в її суспільно-політичному, мілітарному сенсі, то тепер про це воліє мовчати. Лише несміливо намагається виправдати українських селян твердженням, що до спалення Пишівки вони не причетні. Також намагається уникнути конкретних відповідей аргументуванням, що на той час був малим і не пам'ятає, не знає. Примітно, що в розповіді П. Дуди і на змістовому, і на психоемоційному рівні виразно присутній страх. Він вірить, що погрози можуть бути здійснені.

Ні цей, ні інші оповідачі в морально-етичному плані не бачать можливості чи сенсу заперечувати трагічність події – жакливої смерті значної кількості мирних невинних людей. І це крізь призму християнських і народно-традиційних цінностей викликає у них щирий жаль, а також комплекс вини. Виразніше це спостерігаємо в осіб молодшого покоління, що не були учасниками чи очевидцями повстанської боротьби. В їхньому оповідному репертуарі не простежується бачення державно-політичного й воєнного характеру акції. Очевидно, не почерпнули вони такого розуміння з попередньої оповідної традиції. Адже в часи московсько-комуністичної окупації ця традиція була пригніченою і не функціонувала на повну силу. Не шукають вони причин того, що сталося, в науково-популярній чи науковій літературі про тодішнє польсько-українське протистояння. Домінує саме морально-етичний аспект, що закономірно викликає в оповідачів колективне почуття вини, гріха за вбивство не ворогів, а людей, переважно таких самих мирних мешканців, як і вони. Це успадкований комплекс вини за смерть невинних.

Зауважимо, що комплекс вини перед поляками в оповідачів з домінуванням гуманістично-моралізаторського сприйняття події значною мірою викликаний і підсилюється сучасним суспільно-політичним і економічним становищем України. Польща, політично й економічно більш розвинена, з одного боку, виступає політичним союзником України на її шляху до бажаного членства в Євросоюзі. З іншого

боку, українці, особливо коли говорити про прикордонний регіон, до якого належать і Сарни, сприймають Польщу як джерело покращення низького матеріального становища. Багато осіб їдуть туди на заробітки чи займаються дрібною прикордонною торгівлею. І в цьому плані їм залежить, аби поляки не трактували їх негативно й вороже як на рівні загальнодержавної політики, так і в особистих побутових сусідствах. Тим паче, що останнім часом у засобах масової інформації можна зустріти немало різних повідомлень про ксенофобське, дискримінаційне трактування в Польщі українських заробітчан та інших категорій громадян. Йдеться про відмову в медичній опіці травмованим чи важкохворим працівникам, небажання виплачувати зароблене, жорстоке побиття за спілкування українською мовою та ін. Водночас відчувається у Польщі нагнітання антиукраїнської риторики на рівні центральної і місцевих влад, влаштування провокацій різними політичними рухами й громадськими структурами.

Отож, страх і комплекс вини відчутно впливали на ідейно-сміслову, тематично-змістову й експресивну наповнення розповідей про Пишівку. Наявні вони й у розмовах про жертви поляків, їхню кількість, обставини загибелі, хто і як врятувався. Ось що говорить П. Дуда: «Вони їм, полякам, на три дні борше сказали: “Виселяйтеся”. – “Ні”. І в Великодну п’ятницю довкола їх обкружили ввечір і цілу ніч, до четвертої години над раном. Приїхали в село і кричуть там на трубу. На конях їздять і кричать на трубі: “Хто хоче – виходіть, втікайте, бо ми палимо”. А вони шо – йдного пристрілили, йдного партизана пристрілили і будьте здорові. А ті решта поїхали, звітам їх обкружили – і на маєте, йдіть “спочивайте”»⁴⁶.

Примітно, що в тексті акцентовано увагу на двох моментах. Перший, що спочатку повстанці задалегідь, за три дні запропонували полякам виселитися з села, а потім ще раз повторили це безпосередньо перед самою акцією. Це твердження доволі правдоподібне, бо за інформацією істориків, в таких випадках повстанці зазвичай давали дві доби на виселення, і в разі невиконання наказу приступали до каральної акції, що полягала у спаленні села. Очевидно, оповідач на це звертає увагу, щоб пом’якшити вину повстанців, бо ж вони намагалися уникнути знищення людей. Заразом частково перекладає провину на самих поляків. І другий момент – пишівчани самі спровокували стрілянина, застреливши одного з повстанців. Звідси теж якоюсь мірою вина лягає на самих поляків.

Маємо ще одну розповідь, де не лише загибель поляків від повстанських куль, але й підпал села з усіма його наслідками відбувся в результаті провокації з боку пишівчан: «А ще казали, я там не знаю, так говорили, шо ніби там..., шо то десь хто то хтів то, чи то бандери, чи хто то хтів то запалити – а Пишівка ся відбивала, бо вони там мали свою зброю. Шо хто там був, я вам не повім, чи там були німці, чи там хто був, йно шо вони ся відбивали, і за то так тую Пишівку всю попалили. А як вони ся були не відбивали... .. Шо як вони ся були не відбивали, та були, може, когось там, кого мали на думці, того були там чи підпалили, чи забили, чи як. Во такое було»⁴⁷. Оповідачка не береться однозначно стверджувати, що стріляли власне поляки, а висуває версію, що це могли бути якісь невідомі, можливо, й німці. Тут

⁴⁶ Записав Євген Луцьо 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

⁴⁷ Записав Євген Луцьо 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Маїк Ірини, 1934 р. н. *Приватний архів Є. Луця, м. Яворів.*

навпаки бачимо намагання зняти з мешканців Пишівки провини за провокацію. Ще одна оповідачка стверджує, що з боку поляків взагалі не було жодних зусиль себе боронити: «З поляків ніхто нічо не відстрілювався, ані грамочки. Там не було ніякого ні війська польського, ні нічо»⁴⁸.

Отже, збройний опір поляків представлено як доволі слабкий, принаймні не співмірний з тією кількістю зброї, що за розповідями мала бути в Пишівці. Хіба припускати, що місцева боївка АК, якщо така там була, відправилася в іншу місцевість, повстанці про це дізналися й скористалися зручним моментом для нападу. Або інший варіант: задалегідь отримавши від повстанців наказ виселятись, частина мешканців, а з ними й боївка, зрозумівши, що сили нерівні, покинули село. На користь цього міркування може свідчити наступна розповідь: «Кажуть, такі слухи ходять, що поляки ніби знали, що таке буде. І трохи їх так як би пішло, перед тим так як би таємно чи втікли, чи як з того села. Але то дехто так, а решта дуже багато людей лишилося»⁴⁹.

Ніхто з оповідачів не оминає питання про кількість жертв. І зрозуміло, що їхні твердження про це різняться. Адже тут на кожного оповідача свою кореляцію вносять психоемоційний ефект від побаченого про жахливі картини трагедії. П. Дуда говорить узагальнено, але подає реальну ситуацію. «І сто людей вибили, постріляли і попалили. Дехто втік. А дехто попівся, згорів, там вони лежали по дорогах як снопи, ті, що втікали. І опечені були, і побиті. Тоди так місячно було – лежали як корови. Я пам'ятаю. ... Хто втік – добре, а не втік, то згорів, а в півницю як заліз – задусило. Були, шо по-пластунськи втікли троха»⁵⁰. Число «сто людей» тут, очевидно, заокруглено і стосується усіх мешканців Пишівки.

Оповідачі констатують, що одні жертви були застрелені, інші – згоріли чи подушилися димом, дехто врятувався. Про якусь конкретну чи навіть приблизну кількість не йдеться, говорять дуже узагальнено, лише на основі побаченого. Та зрозуміло, що в тій ситуації – в шоці від жахливої трагедії, всього не можна було побачити, лише окремі картини. В одній розповіді зазначено: «Тай всьо, тай поляки ся забрали зі села, зо свого села. А троха поляків побили. Я не знаю, не пам'ятаю, але досить того, шо було шось, казали, там йден лежав, там два лежали. І десь в тамтім кінци села, та то село маленьке було. І всьо»⁵¹. Інша оповідачка про це згадує так: «Потім то село спалили, тих людей троха побили, решту повтікало. Я то пам'ятаю, шо там горіло, казали, шо Пишівка горит. Там і людей дось побило. А так я ся не втручала в то, не питаламся. Ну тай дітям такого не казали. То був страх колись»⁵². На перший погляд, тут про кількість убитих говорить суперечливо, проте вважаємо, що одне й теж окреслення вжито в різних значеннях, вислів «людей троха побили» стосується застрелених, а «людей дось побило» – то це всі жертви загалом.

⁴⁸ Записав Євген Луцько 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

⁴⁹ Там само.

⁵⁰ Записав Євген Луцько 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

⁵¹ Записав Євген Луцько 12.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Фолис Стефанії...

⁵² Записав Євген Луцько 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Щирби Стефанії...

В інших розповідях наголошено, що люди найбільше загинули від вогню: «Шось там пару людей вратувалося, втікло. А решта згоріли. Позалазили в криївки, в півниці і там ся подушили димом. Хати горіли, і всьо ся подушило. Хати мали дерев'яні. І худоба, коні – то всьо погоріло. То всьо в стайни було – хто їх випускав, кожний втікав з душем аби втік. Троха їх втікло до Польщі»⁵³. Схожі спогади і в цій розповіді: «Бо то було мале село, але дуже багате. Де в той час тут хто мав півницю муровану, а вони, всі господарі, мали муровані півниці. Вони всі там поховалися, думали, шо врятуються, але вони всі подушилися. Ну дехто там від Сернівської Волі, бо вони оточили те село так як німці оточували, і дехто прорвався до лісу, там Мочар ліс називався»⁵⁴. Примітно, що у цих двох текстах про вбитих не згадано зовсім. Можливо, це тому, що їхня кількість була настільки невеликою, що не привернула уваги. Зрештою, інформація цих оповідачок співвідноситься із наведеними вище даними польського наукового джерела, що люди загинули головню від пожежі. Так само правдоподібним, вважаємо, є твердження, що під час нападу врятуватися вдалося небагатьом.

Оповідачка Г. Бордун зазначає: «І людей дуже багато там загинуло. Дуже мало врятувалося. Потім люди ховалися по півницях. Хто втікав, той вже не втік. ... Один поляк нашу сернівську дівку взяв заміж, і вони втікли, врятувалися. Тоді врятувалися одинайцять людей, і вони ся врятували»⁵⁵. Назване оповідачкою точне число врятованих засвідчує, що в селі питання кількості жертв активно обговорювали в ширшому середовищі, з цього приводу вели якусь пошукову роботу. А ще, знаючи наведені вище загальну кількість населення – 210 осіб, загиблих – 52 особи, врятованих – 11 осіб, констатуємо, що заздалегідь покинуло село до півтори сотні жителів. Можна припустити, що вийшли передовсім жінки з дітьми, молоді й середнього віку люди, а залишилися переважно особи старшого віку – чоловіки, можливо, й жінки, – які зважилися ризикувати своїм життям заради збереження майна, зокрема худоби – дуже важливого засобу життєзабезпечення й господарювання в селі. Саме за такою схемою, як відомо з оповідної традиції, відбувалася евакуація селян на час бойових дій німецько-російської війни у червні 1941 р.

Чимало уваги оповідачі приділяють сценам наслідків нападу й пожежі. Людей манив туди природний, інстинктивний потяг цікавості – довідатися, що ж там сталося. Сенс цього – побачити нове, незвичайне, навіть трагічне, осмислити це як певний особистий, а з введенням через оповідну традицію у колективну пам'ять і суспільний досвід – позитивний і негативний – виживання в екстремальних умовах.

Найбільш гнітюче оповідачів вразив вигляд трупів, їх закопування відразу на місці, на подвір'ях. «І там на подвір'ях тих поляків ховали, закопували. З півниці тягнули босаками. То такий гак, а ще є така кабуля зроблена – зачепив там за лах чи за шо, якось так видирав і в яму як-небудь вкинув так як пацюка і всьо. Наші люди закопували. Звітий зі Сернів, і з Сернівської Волі німці гнали, і з Мельників, і з Любинького впапали. Кого попало брали – треба було закопувати, бо то смердит. ... А тих всіх

⁵³ Записав Євген Луцьо 12.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Родич Параскевії...

⁵⁴ Записав Євген Луцьо 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Гораль Любові...

⁵⁵ Записав Євген Луцьо 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

понищених то на подвірах позакопували. Там є цілий цвинтар на тій місці, де Пишівка була»⁵⁶. Подібно стверджується у наступній розповіді: «А то поляки ся прибирали на Паску, і так там понівечили їх. Повбивали, декотрі до півниці полізли, подушилися. Де хто міг. А котрий втік – там забили. Там просто як цвинтар то село було»⁵⁷. В ідейно-художньому вираженні досить дієвим і значущим є порівняння усього села, сповненого очікування радісно й благодатно святкувати найбільшу християнську містерію – Великдень, з цвинтарем з його скорботною тишею руїн і могил.

Сповнює психоемоційною напругою факт, що напад відбувся саме у Великодню п'ятницю – цей позначений для християн скорботною символікою мученицьких страстей Христових день. Примітно, що оповідачі не пам'ятають числа й місяця, плутаються з роком, але майже всі наголошують, що сталося це у Великодню п'ятницю. Очевидно, нападники обрали цей час з тактичних міркувань, у народному середовищі це сприймали як певний символ, фатум, що мав широке поле для трактування й осмислення.

Одна оповідачка твердить, що тіла загиблих забирали з Пишівки: «А потім возами, машинами грузовими всі возили ті всі трупи до Польщі»⁵⁸. Думаємо, це не суперечить попередній інформації про закопування на подвір'ях. Просто згодом, через якийсь час, родичі, усвідомивши, що далі жити в цій місцевості вони більше не будуть, вирішили по змозі перевезти прах своїх близьких на нове безпечне місце свого проживання.

Оповідна традиція не обділила увагою й знищення нерухомого й живого майна: «Всьо до тла спалили там, халупи. Шось лишилися, хто мав муровану, шось дві мурованих лишилися. А решту всьо пішло. Корови, коні – всьо згоріло»⁵⁹. Проникливо діяло на людей звукове вираження трагедії, не менш зворушливо вплинуло й побачене: «Ми виділи, як там горіло. ... Який там був крик, який шум. Як стала та Пишівка горіти, ми повилітали ту во на діл, на город, ну і шо ми. Там крик, корови випускают, корови ричат. А за то ту в нас ніхто ані не думав, шо то ся може стати. ... А корови сюда поприлітали, бо хто міг ше випустити, то випустив. А хто ні – то ні. Та потім ходили-змо ся гет дивити. Будинка нема, а хто ше так во міг врятувати дешо. Та як врятувати – порозбивали то всьо, тиї дошки чи тиї і п'єци в хатах»⁶⁰. Або ось наступний вислів: «І ми там зайшли – то так по стайнях корови були такі ше поприв'язувані, попечені, то мнєсо – воно таке було, знаєте, зварене, можна було різати»⁶¹. Декотрі особи, передовсім діти й підлітки, на психоемоційному рівні просто не в змозі були споглядати таке жажіття: «А в півничах були люди подушені.

⁵⁶ Записав Євген Луцько 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

⁵⁷ Записав Євген Луцько 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Щирби Стефанії...

⁵⁸ Записав Євген Луцько 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

⁵⁹ Записав Євген Луцько 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

⁶⁰ Записав Євген Луцько 12.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Фоліс Стефанії...

⁶¹ Записав Євген Луцько 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Маїк Ірини...

Але я не йшла ся дивити, бо я ся бояла, знаєте. А котрі старші, то ходили дивитися, так во відкрили і подивилися, а там до півниці ніхто не ліз»⁶².

Як бачимо, трагедію Пишівки у всіх її драстичних виявах українське мирне населення сприйняло на психоемоційному рівні й осмислювало в морально-етичному плані як велике зло, біду, нещастя. Проїнялося глибоким співчуттям до постраждалих поляків. Це, своєю чергою, викликало комплекс вини чи співвини з попереднім поколінням. Адже, хоча вони до цього й не причетні, такий у їхньому баченні нелюдський вчинок скоїли українці. З оповідної традиції простежуємо, що українців турбують і гнітять сучасні докори й претензії з польського боку, вони шукають можливі способи для примирення у цій міжнаціональній «війні» історичної пам'яті.

Одним із таких намагань є розповіді про випадки, коли українці теж перебували у небезпеці від своїх повстанців, а деякі стали й жертвами. Так, одна жінка розповідає, що її дідусь-молочар у день нападу був у справах в Пишівці у свого польського колеги-молочаря, і коли ввечері повертався полем додому, його ледь не вбили нападники, бо думали, що він поляк. «Каже: Ми ся попросили з ним гарно і я пішов. – Каже, – я перескочив через той рів, а мені над головою фіть, фіть, фіть – свист. Гі – шум такий над головою, такий свист, каже. Я обернувся – ну скільки він там ішов від Пишівки до того рову, ну хай п'ятнайцять хвилин, більше ні – каже, – я озирнувся – а Пишівка горить». Як був би дідо затримався ще трошки, що він просив його ще трошки посидіти – він би там загинув, як ті всі поляки пишів'яки»⁶³.

Особливо вражає розповідь про українку, одружену з поляком, й за це повстанці прийшли їй разом з дитиною вбивати. Щоравда, жінці випадково вдалося вижити. «Вона як приїхала сюда, я вже ту була за невістку, вже мала діти. Я ся бояла вмерлого, я ся не бояла таких людей живих, йно вмерлих. І світила настольну лампу цілу ніч. Як ше чоловіка не було, чи де поїхав, чи шо. І вона ночувала. І не спит, не спит. Я гадаю: “Вуйна, чо Ви не спите?” Вона гадає: “Загаси світло”. Я гадаю: “А шо ся стало?” – “Я тобі рано розкажу свою історію”.

То вона розказувала, як вона ту була, як ся переховувала. Вона мала хлопця. І там така на краю хата була, йдна жінка жила. Вона пішла до неї ночувати з том дитином. І ше такий хлопець, він теж з польського роду був, теж там пішов ночувати. Думали, що там не підут тиї, а прийшли. Вона полізла на стрих спати, хлопець заліз в грубку, така, як були п'єци, а то таке ше ставили і там дешо пхали. Свого хлопця вона запхала в грубку. А той другий, що ся прийшов ховати, то вже був кавалір, старший такий, ліг си так во на ліжку і лежав. Вони не думали, що там вони прийдут. А ту раз – і прийшли. То, видно, було підказане чи шось. А її за то, що вона за поляка вийшла. Та жінка, що в її хаті вони ся ховали, писалася Якимець Анастасія, Нацька. Вона була потім оглупіла аж. Вона жила сама йдна, і ті там пішли, гадали, що там ніхто не приїде. І гадає: “Я полізла на стрих, хлопця запхала в ту грубку, накрила так во, як там така була заткальниця. А ту раз – і приходять”. І зара до того, він ше був кавалір, ше нежонатий був, до него – забили го. То так в него мама була українка, а тато поляк. І його забили так на ліжку. Тоди полізли на стрих там, її вкинув на землю.

⁶² Записав Євген Луцьо 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Маїк Ірини...

⁶³ Записав Євген Луцьо 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Гораль Любові...

Хлопця витягнули з грубки і перед нем встрілили, хлопця забили. Але попало десь так як в воко, і то воко вилізло. І той хлопець ще кричав: “Мамо, я не маю вока”. І так дійшов. І в неї встрілили, але їй десь куля так перейшла, що їй нічо не зробила. А вона ся затаїла і так лягла.

Вона казала до мене, що вона всьо знає, хто то був. А не повіла. Вона була мої свекрухи братиха, сама була з Волі Сернівської, називалася Ганя, а як ся з дому писала, я не знаю.

Ну і як вона вже подивилася, що хлопець лежить, вони пішли, а той йден гадає: “Та ше встріль”. А той другий гадає: “Та де, то нема що вже стріляти”. І пішли. Вона тоди витягнула плахту з-під того вмерлого, гадає: “Завинула-м ся так, як вони гет відійшли, і так рачки я залізла до сусіда”.

І вона так все гадає: “Я не хочу сюда їхати. Які ту були люди”. Але ми не повіла хто. А гадала: “Я знаю всьо”. Але, знаєте, не буду когось тягнула за язик⁶⁴.

Бачимо, що оповідачка утримується від безпосередньої вербальної оцінки того, що сталося, нікого не береться звинувачувати. Але сама розповідь виражає її позицію. Як особа старшого віку, вона чи не хоче говорити, чи просто неспроможна усвідомити суспільно-політичне підґрунтя польсько-українського збройного конфлікту. У її сприйнятті ненависть і жорстокість, започатковані, розпалені кимось з якихось причин виявляється передовсім на низовому рівні, у середовищі звичайних простих людей, робить їх жертвами і робить злочинцями. Розпалену ворожнечу, ненависть, жагу кривавої помсти дуже важко спинити. Оповідачка не приховує жорстокого вчинку українських повстанців, а розповідає про нього і осуджує як антигуманний і нелюдський. Для неї християнські загальнолюдські цінності й моральні принципи стають вищими від національних інтересів. Вона дає своєрідний посил полякам, що жорстокість, розпалена міжнаціональним політичним протистоянням, була з боку українців спрямована не лише на них, але й на самих українців, причому невинних.

Наступною формою применшення комплексу вини й спроби примирення є розповіді, як українські селяни рятували уцілілих поляків. Красномовно це ілюструє ось ця розповідь: «І так до нас втік хлопець звітам, до нас до хати. Ну бо тато мій був ткач і з поляками дуже добре знався, з тими Пишами. І хлопець котрогось з тих Пишів втік до нас. І мама сховали його в бочку, така за дверима стояла бочка. Ми ту бочку дотепер маємо, ми там грис тримаємо, іно що вона зробилася менша, бо вона вже піднепала знизу. Ну а там вгорі над том бочком таких два патики було, там вішали лахи, таку во одєжу. І вони його там тримали. Ніхто не знав, іно старша сестра Стефка і мама. Більше ніхто. То вже потім Стефка розказала сестрі Ользі, а Ольга – мені, як ховали того хлопця. Ніхто не знав, йно Стефка і мама. І тато не знав. Нікого мама там не допускали, ні нічо. Майже зо два тижні його тримали, а може і більше, чось не пам’ятаю вже. Тримали трохи, а потім сусідка і Стефка і ввечері завели його гет аж десь до Кальникова, під Кальників там спровадили його полями, полями. І там десь лишилися шось на два дні. То сусіди питалися, де вони ділися обидві, а мама кажуть: “Та пішли на роботу, може си яку роботу знайдут. Шо будут дівки вдома сиділи”, – таке во. Але вернулися. Вернулися: “Йой, так скоро. Не знайшли роботи?” – “Не знайшли роботи”. Спровали того хлопця. Потім той хлопець давався чути. І писав листи, і

⁶⁴ Записав Євген Луцько 15.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Щирби Стефанії...

відкритки посилав. І я то довго тримала, тримала, потім викинула. Не пам'ятаю вже, як він ся писав і називав. Мама то читали все і тішились»⁶⁵.

Оповідачка акцентує увагу на тому, що цей вчинок був пов'язаний з великою небезпекою для життя. Але християнські цінності звичайна селянка ставить вище не лише від власної безпеки, але й усієї своєї сім'ї. Екстремальна ситуація мобілізує в жінки-матері всі її інтелектуальні здібності й вольові якості для продумування й дотримання відповідних заходів конспірації. І друге – це радість, що хлопця таки вдалося врятувати, що, попри все, жінка таки виявила свою людяність.

Дещо в іншому аспекті порятунок польської сім'ї осмислюється в наступній розповіді. «Як та Пишівка горіла, я пам'ятаю, як то там горіло. Я була мала, я того не виділа, як там горіло. Ну але як рано прийшли до нас, той татів колега з дітьми, і вони були чисто голі, тії діти. Знаєте, вони нічого не мали. А я мала сестру таку саму старшу, її вже нема, то всьо повмирало, нас було всіх семеро. І мама моя зараз взяла витягнула полотно, бо колись такого не було, як тепер во є всьо купленое. Ви знаєте, а колись сіяли лен, і пряли, і робили самі полотно, і з того полотна всьо було. І сукенку вшили, і спідницю, і сорочку – що треба було, знаєте, всьо було з полотна, а купленого ніц не було. Я не знаю, чи не було за що купити, чи не було в магазинах, шоби купити. Ну що тії діти прийшли такії, знаєте, голий, я вже того не пам'ятаю, чи двоє, чи троє тих дітей було. Той поляк з жінком і з тими дітьми прийшли. Їх не застрілили, чи вони в півницю залізли, чи як, бо хата згоріла. І мама зараз витягнула полотно, і та сестра моя старша пошила їм сукенки і якісь сорочини. І повбирали їх, і вони зараз поїхали до Польщі, за границю. Бо ту не було притулку для них»⁶⁶.

Тут оповідачка, на відміну від попередниці, не усвідомила усієї небезпеки цього вчинку для її батьків, а можливо, й усієї сім'ї. Проте вона на підсвідомому рівні зазначає на тодішній взагалі економічно слаборозвинений, а ще й воєнний час особливу трудомістку й матеріальну цінність тепер для нас звичайного полотна. Та все ж українська сім'я без вагань вділяє його нещасливим польським дітям.

Ще одна розповідь про порятунок постраждалих поляків містить спогади про те, якого морального пригнічення й фізичного виснаження зазнали уцілілі мешканці Пишівки. «І потім, казала баба, приходила жінка полька одна знайома, що врятувалася, до баби. То баба мені розказувала. Каже: “Дитино, ти би не повірила – вуши по ній лазили повністю. І я, – каже, – той одяг її скидала, спалила, її помила і всьо давала наново”. Та полька якось вирвалася до лісу, і потім, як то вже пройшло, вона прийшла до баби голодна, холодна. І бачите, що зі страху було – дістала вушей повністю. Шо людина пережила, то всьо бачила на свої вочи. Знаєте, то було страшно. Баба мені навіть називала, хто то вона була, її прізвище, ну я вже не пам'ятаю тепер. Но якась добра знайома, шо вона прийшла до баби за допомогою. Ну там не йно вона одна, там ше більше врятувалося людей»⁶⁷.

Ще одна форма опосередкованого, асоціативного виправдання, що мешканці Сарнів не брали участі в акції – акцентування уваги на позитивних, теплих, сусідських,

⁶⁵ Записав Євген Луцьо 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

⁶⁶ Записав Євген Луцьо 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Гораль Любові...

⁶⁷ Там само.

господарських, культурних, релігійних взаєминах між мешканцями Пишівки і Сарнів у довоєнний час. Розповіді про це зустрічаємо майже в усіх респондентів. Так, оповідач П. Дуда зазначає про кращі господарські успіхи й високі моральні якості пишівчан: «Ше за Польщі наші з тими поляками пишівськими добре собі жили. Ті поляки, вони були дуже прекрасні. Бо тому що мій тато ніде не йшов, ні до пана робити, ні де, а пішов до поляків на Пишівку. Тато троха так во був спеціаліст шось придумати. І бичини зробив плетениї, бичі наплів. Десь граблі чи шо. Він з того жив. А поляк – ти бідний, ну то на. Поляки дуже добрі були. Ну але шо їм в голову шіснуло, шо хотіли спалити села наші тоди. Чи то їх Яніцкый намовив, чи хто? Та певно, шо Яніцкый»⁶⁸.

Оповідачка Г. Бордун говорить про тісні теплі культурні й релігійні взаємини: «Ті поляки тоді за Польщі приходили до нашого села, ходили до нашої церкви. Наші люди ходили до них до костьола. Робили такі фестини, називали тоді, українці з поляками разом забавлялися. Робили вечорниці. То на Пишівці робили, то в Сернах робили. ... Польський ксьондз з Пишівки подарував нашому отцю пароху ше Сінкевичу Хресну дорогу. Вона до сьогодні в нас в церкві є. То такі образки на хорах в нас так є, сім і сім. Видно, той польський ксьондз був добрий до наших людей, бо як люди йдні до других ходили, то і священники один до другого добре відносилися. Бо як би він боронив, то би не впускав»⁶⁹. Подібних розповідей, де в оригінальній формі висловлюється повага й захоплення своїми сусідами-поляками, впорядкованістю й красою їхнього села, можна навести ще більше.

І на кінець ще одну тематичну групу становлять розповіді про залишки Пишівки після війни аж до нашого часу. Вони теж в особливий спосіб відображають ставлення українських селян до трагедії своїх польських сусідів. Для розкриття їхнього ідейно-сміслового й експресивного наповнення подамо бодай три з них. «Там вже нема ніц, ні щіп, ні нічо. Всьо викопали, повирубували, поле зробили і всьо. А костел то погранзаства з Малнова розібрала і там в Малнові поставили якусь кочегарку чи шо там. І там солдат ся повісив, в тій кочегарці, чи то конюшня була»⁷⁰. «Там стояв костел, там ше стоїть такий горбок, хрест там стоїть. Той хрест стояв в іншому місці, але його поставили там. І поставили з Малнівської Волі люди. І як пасемо худобу, як пасемо чергу, то так стараємося, шоби там корова не зайшла. Хоч і деколи зайде, але пільнуємо, шоби не зайшла. Ну там ше є підвал з костелу. Ше в тім підвалі хто знає шо є. Ніхто там не лізе, ніхто не пхає до того рук»⁷¹. «А потім хто то то далі розбирав, видите – я вам не повім. Хто то ті хати так порозбирав всьо. Я вам не скажу. Там нічого нема зараз, абсолютно ніц-ніц. І який то рік був, я теж не пам'ятаю»⁷².

⁶⁸ Записав Євген Луцько 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

⁶⁹ Записав Євген Луцько 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

⁷⁰ Записав Євген Луцько 12, 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Дуди Павла...

⁷¹ Записав Євген Луцько 11.08.2016, 4.07.2017 р.р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Бордун Ганни...

⁷² Записав Євген Луцько 26.08.2016 р. у с. Сарни Яворівського р-ну Львівської обл. від Гораль Любові...

Як бачимо, українці з сумом і жалем споглядають на те місце, що залишилось від колись гарного, сповненого жвавим духовно-культурним і господарським життям села Пишівка. Адже саме так могло статися і з їхнім рідним селом, як це внаслідок польсько-українського збройного протистояння сталося з багатьма населеними пунктами з обох боків.

Отож, унаслідок дослідження приходимо до висновку, що осмислення оповідною традицією знищення Пишівки відбувається у двох площинах: суспільно-політичній, мілітарній, з одного боку, й християнсько-моральній гуманістичній – з іншого. Вони не завжди виступають у своїй чистій окремій сутності: або одна, або інша. Бачимо із розповідей, що в одного оповідача вони можуть органічно поєднуватися із певним домінуванням тієї чи іншої складової. Оповідачі суспільно-політичного скерування – передовсім учасники й очевидці, відображали й осмислювали конкретну подію знищення Пишівки в ширшому аспекті польсько-українського протистояння під впливом інформації про ворожий намір поляків стосовно їхнього села, а також розповідей про попередні подібні польські акції проти українських сіл. Водночас простежуємо тенденцію: що більше оповідачі віддалені від реальностей національно-визвольної боротьби, не були її очевидцями і глибше не цікавляться нею з друківаних чи інших джерел, то більшою мірою їхнє осмислення набирає гуманістично-морального наповнення. Вони щиро шкодують, виявляють підсвідомий комплекс вини і більше концентрують увагу на мирних доброзичливих стосунках до війни, з симпатією говорять про високі морально-духовні якості й вищі господарські успіхи польських колоністів.

Наукові результати статті будуть корисними для досягнення з поляками на широкому рівні спільної думки в питанні історичної пам'яті, передовсім збройного протистояння середини ХХ ст.

REFERENCES

1. Luno, Ye. (2005). Satyra na inozemnykh ponevoliuvachiv u haivkakh novotvorakh XX st. *Vyzvolnyi shliakh*, 4 (685), 76–95 [in Ukrainian].
2. Luno, Ye. (2006). Politychna satyra u haivkakh XX stolittia. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii filolohichna*, 37, 130–145 [in Ukrainian].
3. Luno, Ye. (2009). Polska antyradianska folklorna satyra v ukrainskomu seredovyshchi. *Narodoznavchi zoshyty*, 5–6, 608–621 [in Ukrainian].
4. Luno, Ye. (2010). Satyra na polskykh ponevoliuvachiv u striletskykh pisniakh. *Mifolohiia i folklor*, 2 (6), 46–55 [in Ukrainian].
5. Luno, Ye. (2011). Satyrychna retseptsiia komunistychnoi Polshchi u povstanskii pisni «Hei u Moskvi». *Problemy slovianoznavstva*, 60, 287–294 [in Ukrainian].
6. Luno, Ye. (2011). Stereotyp polskykh okupantiv v ukrainskykh narodnykh pisniakh mizhvoiennoho periodu. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 15, 49–61 [in Ukrainian].
7. Luno, Ye. (2016). Ukrainsko-polski stosunky pid chas nimetsko-polskoi viiny 1939 r. v opovidnii tradytsii Yavorivshchyny. *Ukrainskyi vyzvolnyi rukh*, 21, 5–18 [in Ukrainian].
8. Luno, Ye. (2018). Deportatsiia ukrainsiv Nadsiannia v URSR u opovidnii tradytsii Yavorivshchyny. *Suspilno-istorychna ta polityko-pravova otsinka totalnoho vyselennia ukrainsiv z etnichnykh zemel Lemkivshchyny, Nadsiannia, Kholmshchyny, Pidliashshia*,

- Liubachivshchyny, Zakhidnoi Boikivshchyny u 1944–1951 rr.: zb. nauk. prats*, 236–245 [in Ukrainian].
9. Luno, Ye. (2018). Opovidna tradytsiia Yavorivshchyny pro ukrainsko-polski stosunki pid chas nimetsko-polskoi viiny 1939 r. In V. Halyk (Ed.), *Ukrainsko-polsko-yevreiski vzaiemny u Skhidnii Halychyni (persha polovyna XX st.): vybrani pytannia* (pp. 193–213). Drohobych: Posvit [in Ukrainian].
 10. Luno, Ye. (2018). Radianskyi vyviz polskykh kolonistiv iz Zakhidnoi Ukrainy 1940 r. v opovidnii tradytsii ukrainsiv. *Masavyia represii u SSSR u histarychnykh dasledavaniakh i kalektyunai pamiatsi: navukovy zb.*, 410–430 [in Ukrainian].
 11. Luno, Ye. (2019). Znyshchennia polskoi kolonii Pyshivka navesni 1944 r. u vidobrazhenni y osmysleni narodno-opovidnoi tradytsii. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobyt'skoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriiia istorychna*, 2 (44), 221–252 [in Ukrainian].
 12. Luno, Ye. (Comp.). (2005). *Yavorivshchyna u povstanskii borotbi. Rozpovidi uchasnykiv ta ochevydtsiv* (Vol. 1). Lviv: Litopys, Nakonechne Pershe. Nakonechne Druhe [in Ukrainian].
 13. Luno, Ye. (Comp.). (2015). *Yavorivshchyna u povstanskii borotbi. Rozpovidi uchasnykiv ta ochevydtsiv* (Vol. 2). Lviv: Rastr-7 [in Ukrainian].
 14. Motyka, G. (2006). *Ukraińska partyzantka 1942–1960. Działalność Organizacji Ukraińskich Nacjonalistów i Ukraińskiej Powstańczej Armii*. Warsaw: Rytm [in Polish].
 15. Zashkilniak, L., & Krykun, M. (2002). *Istoriia Polshchi. Vid naidavnishykh chasiv do nashykh dniv*. Lviv [in Ukrainian].

Yevhen LUNYO

*PhD, Researcher at the Department of Folklore Studies
of the Ethnology Institute of the
National Academy of Sciences of Ukraine,
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1543-7008>
e-mail: lunyoe@gmail.com*

PEOPLE'S NARRATIVE TRADITION ON THE DESTRUCTION OF THE POLISH COLONY OF PYSHIVKA IN THE SPRING OF 1944

It is investigated how the Ukrainian folk-narrative tradition in various genre records of the beginning of the 21st century reflects and comprehends one of the numerous events of the Polish-Ukrainian armed conflict of the 1940s in the western Ukrainian lands – the destruction of the Polish colony Pyshivka by the Ukrainian armed underground in the spring of 1944. It is stated that the folk epic memory of Ukrainians reproduces the event of sixty years ago quite clearly, in various aspects and numerous details.

It is noted that the narrative tradition of understanding the destruction of Pyshivka takes place in two planes – socio-political, military on the one hand, and Christian-moral humanistic – on the other. However, they do not always act in their pure separate essence: either one or the other. It is traced from the stories that in one narrator, they can be organically combined with a certain dominance of one or another component. It was stated that the narrators of the socio-political direction – primarily participants and eyewitnesses, reflected and comprehended

the specific event of the destruction of Pyshivka in a broader aspect of the Polish-Ukrainian confrontation under the influence of information about the hostile intention of Poles against their village, as well as stories about previous similar Polish actions against Ukrainian villages. At the same time, there is a tendency that the farther the narrators are from the realities of the national liberation struggle, were not its eyewitnesses, and are not more deeply interested in it from printed or other sources, the more their understanding acquires a humanistic and moral content. They sincerely regret and mourn what happened, show a subconscious complex of guilt, and hence focus more on peaceful, friendly relations before the war, sympathetically speak of the high moral and spiritual qualities and higher economic success of the Polish colonists.

Keywords: narrative tradition, Polish-Ukrainian armed conflict, historical memory, Pyshivka, Yavoriv region.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ім. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

НОВІТНЯ ДОБА

ВИПУСК 8

ЛЬВІВ 2020

УДК 94(477)“19/20”

Новітня доба / гол. ред. Михайло Романюк; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 8. 256 с.

У збірнику представлено дослідження з новітньої української та світової історії за період від Першої світової війни і до сьогодення. Наголошено на закономірностях й особливостях розвитку суспільно-політичних і націєтворчих процесів в Україні у контексті історії європейських народів, зокрема становища українського суспільства в умовах тоталітарних режимів. Розкрито особливості українського визвольного руху, воєнної історії, формування державних інституцій, роль культури у становленні громадянського суспільства, вивчення джерел та історичної біографістики.

Contemporary era / resp. ed. Mykhailo Romaniuk; I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies NAS of Ukraine. Lviv, 2020. Issue 8. 256 p.

The collection presents studies on modern Ukrainian and world history from the First World War to the present. Emphasis is placed on the regularities and features of the development of socio-political and nation-building processes in Ukraine in the context of the European nations' history, in particular the position of Ukrainian society under totalitarian regimes. The features of the Ukrainian liberation movement, military history, formation of state institutions, the role of culture in the development of civil society, the study of sources and historical biography are revealed.

Рекомендувала до друку вчена рада
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 9 від 3.12.2020 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Голембійовська-Тобіаш Анета (Gołębiowska-Tobiasz Aneta), dr (Польща)

Дзєньковський Томаш (Dzieńkowski Tomasz), dr (Польща)

Красівський Орест Якубович, д.і.н., проф. (Україна)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Пасіцька Оксана Ігорівна, к.і.н. (Україна)

Патер Іван Григорович, д.і.н., проф. (Україна)

Руда Оксана Василівна, к.і.н. (Україна)

Сова Андрій Олегович, к.і.н., доц. (Україна)

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., с.н.с. (Україна)

Стасюк Олександра Йосипівна, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Трофимович Лілія Володимирівна, к.і.н., доц. (Україна)

Харук Андрій Іванович, д.і.н., проф. (Україна)

Цецик Ярослав Петрович, к.і.н., доц. (Україна)

ISSN 2409-434X

© Інститут українознавства
ім. І. Крип'якевича НАН України, 2020

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ НОВІТНЬОЇ ІСТОРІЇ

РУДА Оксана. Освітнє питання в діяльності єврейських парламентарів у Законодавчому сеймі Польської держави (1919–1922)	3
ПАСИЦЬКА Оксана. «Свій до свого по своє»: сільськогосподарські виставково-ярмаркові заходи в Галичині у 20–30-х роках ХХ століття	19
СЕНИЦЬКИЙ Віктор. Военна округа УПА «Говерля» в період німецької окупації (1943–1944)	28
ЛУНЬО Євген. Народно-оповідна традиція про знищення польської колонії Пишівка весною 1944 року	46
STASIUK Oleksandra. The nomination of candidates for deputies as a ritual element of soviet ostensible democracy	77
ЛУЦЬКИЙ Олександр. Двадцятип'ятитомне видання творів Івана Франка: львівський внесок.	88
ПОПКО Сергій. Участь військовослужбовців Збройних сил України в міжнародних операціях з підтримання миру і безпеки (1992–2018)	122
KRASIVSKYI Orest, PASICHNYK VasyI. Dynamics of national identity formation in independent Ukraine	134

ПОСТАТІ

ПАТЕР Іван. Іван Крип'якевич і наддніпрянська політична еміграція: взаємини і співпраця (1910-ті–1930-ті роки).	150
ПОСІВНИЧ Микола. Міжнаціональні стосунки в публіцистиці Степана Бандери.	178

ПУБЛІКАЦІЯ ДОКУМЕНТІВ

СОВА Андрій. Іван Боберський і Листопадові події у Львові 1918 року	185
ЗАЙЦЕВ Юрій. Шістдесятництво у контексті українського опозиційного руху 1960–1980-х років.	212

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- РОМАНЮК Михайло. [Рец.]: Збірник джерел до біографії Романа Шухевича у міжвоєнний період. [на]: Роман Шухевич у громадсько-політичному житті Західної України 1920–1939 рр.: спогади, документи, світлини / упоряд. і відп. ред. Андрій Сова; Центр незалежних історичних студій. Львів: Априорі, 2019. 816 с. 239
- АРТИМИШИН Юлія. [Рец.]: «(Не)чорно-біла історія українсько-польського діалогу пам'яті». [на]: Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. 368 с. 246